UBA KI KHOT

U MAHATMA

da

U HUGHLET WARJRI

UBA KI KHOT U MAHATMA

DA

U HUGHLET WARJRI

la pynmih da u nongthoh

1979

Ka dor Rs. 2. 50.

La Shon ha Ri Khasi Press, Shillong.

UBA KI KHOT U MAHATMA

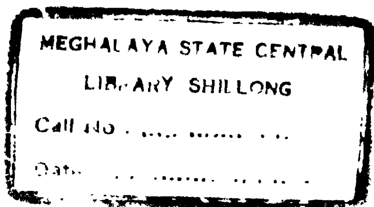
KA JINGKDEW

FORE WORD

Garikhana, Shillong
May 24, 1979

The life and teachings of Mahatma Gandhi have become a new philosophy in the world today. Many books have been published on and about the Father of the Indian Nation, that is, Mohandas Karamchand Gandhi; and many leaders of public opinion have been influenced by those. Dr. Martin Luther King once wrote to say that it was from Gandhi that he learnt his "operational techniques" in leading the Black movement The teachings of Mahatma Gandhi have become a topic in the all-India Service examinations, and a subject for some university students. There is indeed no end in making of books about this great man, but *Uba Ki Khot U Mahatma* by H. Warjri has its own importance in the Khasi society whose members have heard about Gandhi and might have read only a little about him in their own mother tongue. This is the first biography (of this length) of Gandhiji in the language, and it is going to benefit the readers immensely. The book is going to last for a long time.

I am sure some more biographical works will come out in the Khasi language from Mr. Warjri who seems to have devoted himself to this section of study.

H.W. STEN

KA JINGPYNSHAI

Ka kyrteng u Gandhi kam long shuh kaba dang thymmai hapdeng jong ngi. Bunsien ngi ju iohsngew ba ki riewnang riewtip ka ri ki ju ong bad iathuh ba u Gandhi u ong kumta kumta, u leh kumta kumta. La ngi la iohsngew shaphang jong u, hynrei ngim pat ioh ban pule bad tip shaphang ka jingim jong u *ha la ka ktien*. Kane ka la pynduh lad ia ki babun ki para-doh para-snam jong ngi kibym lah ban pule Phareng ban tip shaphang ka jingim une u riewkhraw ka pyrthei. Teng-teng la sngew lehrain ruh ban iathuh ha kiwei pat ki jaidbynriew ba ngim pat don ha la ka ktien ia ka kot shaphang kat une u riewkhraw. Kumta ban weng ia kane ka jingduna la pynmih ia "Uba Ki Khot U Mahatma."

Ka jingim u Gandhi ka don ka jinghikai ban ai ia ngi la ka long ia ki khynnah skul ne ki nonghikai, ki nongtrei ha ka imlang sahlang ne ha ka sain pyrthei. Ka don ruh ka khubor ia ki riew said bad ia ki riewniam kumjuh. Dei kine kiba kham kordor ia ki nongpule baroh.

Shwa ban pynkut, nga pynpaw ia ka jingsngewnguh ka bakhraw shibun eh ia u Dr. R S. Lyngdoh, bah H. W. Sten, Editor, Ropecca, bad bah Bindo M. Lanong, Editor, Implanter, kiba la pynpeit lem ia ka jingthoh shwa ban phah shon ia ka. Sngewnguh shibun ruh ia ka Sorkar Jylla kaba la iarap pisa bai shon.

Malki, Shillong,
Naitung, 23, 1979

HUGHLET WARJRI

I Mei bad I Pa kiba la pynshong Skul ia nga

1. Uei u Gandhi ?

Uta ia uba ka India bad ka pyrthei hi baroh kawei ki khot u Mahatma, u dei u Mohandas Karamchand Gandhi.

Ha ka jingim ka bajrong bad kaba khlem shong thait jong u, u la trei bad iadonkti ha ki kam ki babun ban pynbha bad kyntiew ia ki briew ki baduk bad kiba sah dien jong ka ri India. Ka jingim jong u shimet ruh ka la long ka bapher na ka por sha ka por namar u ju ialeh ban im bad ban leh ia kata kaba u ialap bad u kyntu ia kiwei. Kane ka rukom trei kam bad ka rukom im jong u ki la ring ia ki jingmut jong ki babun, ym tang ha India, hynrei ha kylleng ka pyrthei kumjuh.

La kren shaphang jong u kum, "u apostol jong ka jingsuk", "u lok jong ki baduk tam, ki bamarwei tam bad kiba la jot." U long "u nongkren na ka bynta ka jingiatiplem jong u briew salonsar." U General Smuts uba la ju set patok ia u ha Africa, u ong, 25 snem hadien, ba ki briew kum u Gandhi, "ki pyllait ia ngi na ka jingsngew rit kyrdan bad ka jingsngew bym larkam bad ki long ka jingai mynsiem ia ngi ban nym man thait ha kaba leh bha." U Albert Einstein, uta u saiantis bapawnam u kren shaphang u Gandhi kum, "u briew jong ka jingstad bad ka jingsngew rit..... uba la pynlut lut ia la ka bor ban kyntiew ia ki briew jong u bad ban kham pynbha ia ka jingim jong ki.... ..Ki pateng kiban wan, ka lah ban long, da kaba eh kin ngeit ba u briew kum une u la ju iaid ha ka doh ha kane ka sla pyrthei."

Kam shym la kut tang ha ki jingkren bad jingbatai shaphang jong u ; hynrei bun ki la shim bad ki la bud ruh ia ki rukom trei kam bad jinghikai jong u, khamtam eh, ia ka rukom ialeh kaba u khot ka Satyagraha. U Martin Luther King, u nongialam jong ki Negro ha America bad uba la iap ruh da kaba shah siat kum u Gandhi ha ka snem

1958, u la pyndonkam da ka Satyagraha naduh ka snem 1954 ban pyllait ia la ki briew na ka jingshah leh bein bad shah khniot bein ha ki dohlieh. Kiwei pat ruh ki nongialeh ki la shim kumjuh ia kane ka rukom ialeh ban ioh ia ki hok jong ki.

Ha India lei-lei ka ktien 'Satyagraha' ka la long ka 'tien iing 'tien sem. Ki briew ki shim da kane ka rukom ialeh ban ioh ia ki hok jong ki la ka long ha ka sain pyrthei ne ha ka trei ka ktah ne ha ka imlang sahlang. Dei ka mynsiem jong ka Satyagraha ruh kaba la long ka atiar ha ka jingialeh jong ngi ki riewlum ban ioh ia la kajong ka Jylla khlem don kano-kano ka jingmih snam. La pyntrei kam ia kane ka rukom ialeh da ki riewlum ha ka 10 tarik u Nailur, 1968, ha kaba ki bolontiar riewlum ki la ker kut ia ka Assam Secretariat ha Shillong, bad ba ki la aiti ia lade ban shah shoh bad shah kem Tang ha ka sngi kaba bud hi, la mih ka jingpynbna na ka Sorkar India ban pynlong ia ka Autonomous Hill State, bad la mynjur da ka Lok Sabha bad ka Rajya Sabha ha ka janmiet jong ka sngi Krismas jong u snem 1969.

La plie ia ka Autonomous State ha ka 2 tarik u Iaiong, 1970, da ka Myntri Rangbah ha kata ka por, ka Mrs. Indira Gandhi, ha ka jingialang paidbah ha madan Kyrkit Laban. Hynrei tang ar snem duna hadien pat, khlem da don kam shuh ban da iakhih, la ibit ban ai noh ha ngi ia ka jylla bapura nadong shadong, ia kaba la wan plie biang da ka Mrs Indira Gandhi, ha ka 21 tarik u Kylla lyngkot, 1972, ha ka jingialang paidbah ha madan Polo.

Ha ka janmiet jong katei ka sngi ha kaba ki riewlum ki la pyndep ia ka Satyagraha, ki nongialam, ki bolontiar bad ki paidbah babun ki la ialum lang sawdong jong u mot Gandhi ha phyllaw jong ka Secretariat, ha kaba ki rangbah nongialam ki la kren ha u paidbah. Uwei na ki nongkren, i bah Stanley D.D. Nichols-Roy, haba i kren ha katei ka janmiet, i ong ia kine ki ktien : "Ngi ieng ha ki kjat jong u briew uba la hikai ia ngi ia ka jingjai-jai khlem leh bor."

Uei te une "uba la hikai ia ngi ia ka jingjai-jai khlem leh bor"? Uei te une ia uba ka ri India bad ka pyrthei ka kren bad ka iai-kren haduh mynta? Iakynduh bad iaid bad u ha ki sla kiba bud jong kane ka kot.

---

2. U Khynnah Skul

U kpa jong u Mohandas Gandhi, u Karamchand Gandhi, u la leit iing-briew jin haduh saw sien bad ka Pulitbai ka long ka lok ka bakhatduh jong u. na kaba u la ioh kawei ka khun kynthei bad lai ngut ki khun shynrang. Ka la long kaba donbok shibun ba u leit iing-briew biang namar, u khun uba saw bad u bakhatduh eh jong u u la kylla long u Mahatma. Dei ynda haba u Karamchand Gandhi u la dap sanphew snem karta ba sa kha ia u Mohandas Karamchand Gandhi ha ka 2 tarik u Risaw, 1869, ha ka sor rit Porbandar, kaba long ruh ka kyrteng jong ka hima rit balaitluid ha kata ka por.

U Gandhi u wan na ka jait Bania, ka jait kaba ju trei ia ki kam khaii-pateng. Kiba bun na kine ki die ia ki mar khutia babun jait. Hynrei kumno-re-kumno u kpa-rad bad u kpa jong u ruh kim shym trei ia kane ka kam. U kpa-rad jong u, u Uttamchand Gandhi, u la long u Diwan lane u Myntri Rangbah ha ka hima Porbandar bad hadien, ia kane kajuh hi ka kam, la bat pat da u kpa jong u.

U kpa u Gandhi um shym long u briew uba la ioh ia ka jingnang jingstad jong ka jingshong skul ka babiang. Baroh ka jingpule kaba u la ioh ka long tang haduh ka klas ka bahynriew. Wat la um don ka jingshong skul ka babiang, hynrei u long pat u briew uba don ka jingshemphang bad ka jingtbit ha kaba trei ia ki kam ki jam.

Ka kmie u Gandhi ruh kam long ka briew kaba la shong skul. Hynrei ka long pat ka briew ka bariewhlei haduh katta-katta. Ka minot ban kiew sha ka temple ban pyndep ia ki jingleh niam bad ka jingmane Blei baroh. Ka

kloi ban shim ia ki jingsmai ki ba-eh bad kiba pyrkhing kiba iadei bad la ka jong ka niam bad kan bat triang ia ki khlem pynkhein satia. Haba ka smai ban nym bam ja lada kam iohi ia ka sngi, kan bat ia kata, bad shisha, kan kham sngewbha ban duh noh ia ka bam ban ia kaba kan pynkhein ia ka jingsmai jong ka.

U Gandhi u ju kynmaw tympang ia ka jingriewblei ka kmie la jong bad kata ka la long ka jingsain dur shibun eh ia ka jingim bad ka rukom pyrkhat jong u.

Wat la ka kmie bad u kpa kim shym la ioh ia ka jingshong skul ka babiang ia lade, hynrei ki la pynioh ia ka jingshong skul ka babiang ia u khun jong ki. U Gandhi u la sdang ia ka jingim jong u kum u khynnah skul ha Porbandar, bad haba u la dap hynriew snem karta, u leit pule pat ha Rajkot, kawei pat ka hima rit bamarjan.

Kum u khynnah skul u Gandhi um da long u khynnah u bastad haduh katta-katta. U la ju long ruh u khynnah uba lehrain biej. U ju ialeh ban kiar na ki para-khynnah skul bad tang mar shu iawai skul, un wan mareh beit-beit sha la iing.

Ha kine ki sngi jong ka jingshong skul jong u, u Gandhi u la ioh lad ban peit ia ki ar tylli ki drama kiba la shon jur bad kiba la neh sah ha ka jingkynmaw jong u. Kawei ka dei ka Sharavana Pitribhakti Nataka ha kaba la pyni ba u Sharavana u bah ia la ki kmie ki kpa ba la matlah sha ki jaka kyntang ban mane Blei. Ka jingieit hok u Sharavana ia la ki kmie ki kpa ka long kaba la shon jur ia u Gandhi.

Kawei pat ka drama ka long ka Harishchandra kaba pyni ia ka jingbat ia ka jingshisha wat hapdeng jong ki jingeh ki babun. Kane—ka jingbat ia ka jingshisha ha ka jingim ka la shoh bad ka la bat ia ka jingmut u Gandhi.

Ha ka jingim jong u kum u khynnah, u Gandhi um shym la lait na ki katto-katne ki jingmlien ki basniew. Ha

ka jingiakynduh paralok bad da ka jingialam u hynmen jong u hi, u la liat ha ka jingpynshoi bam doh ia kaba la khang pyrshah da ka niam jong u. U la len ia kane na ki kmie ki kpa. Hynrei kata ka jingleh jong u ka pynpisa ia ka mynsiem jong u. Khatduh u kylla wak na kane ka jingmlien bad u la neh ruh haduh kaba kut ka jingim jong u. Ka la long kumjuh bad ka jingmlien dih sikret. U la lah ban pynduh thiaw ia ka bad u la neh kumta haduh kaba kut jong ka jingim.

Ha kawei pat ka por haba u dang khatlai snem ka karta, u la tuh ia i lyngkhot ksiar na ka pla u hynmen jong u. Kaei kaba u la leh, kam shym la ai jingsuk shuh ia u, bad ka la pynpisa ia ka mynsiem jong u haduh katta-katta. Haba um suk shuh, u la kut jingmut ban phla noh ia la ka pop ha khmat u kpa. U la thoh ha i kotsada shaphang ka jingleh jong u bad da ka jingkynniuh u ai ha u kpa uba dang thiah pang ha kata ka por. Nalor ba u phla ia la ka jong ka pop bad ba u kular ban nym leh shuh ia ka, u ong ruh ia u kpa ha kata ka jingthoh, ba un ai ha u ia kano kano ka jingpynshitom na ka bynta ka jingleh jong u. U kpa haba u tang shu dep pule ia kata ka jingthoh u jaw ki ummat bad u tar noh artat ia ka. U Gandhi ruh ha ka jingiohi kaba kum kata um lah khlem da jaw ummat lang. Da ka jingjaw ummat, u kpa u la map noh ia la u khun. "Lada nga long u nongdro dur," ong u Gandhi hadien, "ngan jin da la dro ia ka dur jong kane ka jingjia baroh kawei."

Khatlai snem ka karta ka dang dei bha ka por ia uno-uno u khynnah khamtam u khynnah skul, ban pynlut por ha kaba pule dangle bad ban lapmiet ha ki jingialehkai babun jait. Hynrei dei ha ka por kaba kum kane ba u Gandhi u kylla long kynsan u rangbah haba ki kmie ki kpa jong u ki la pyniathoh noh ia u bad ka Kasturbai, ka khynnah kaba markatjuh hi ka karta.

Ka jingpyniathoh khynnah ka la ju long ka rukom ka dustur ha ka niam Hindu. Haba u Gandhi u la san la rangbah bad haba u la sngewthuh, u iohi ia ka jingsniew

jong kane ka dustur. Um shym la kun tang ha'lade, hynrei u la kren pyrshah bad u la'ialeh ban pynduh ia ka.

---

3. U Gandhi sha Bilat

Wat la u Gandhi u la leit iing-briew hapdeng ka jing-shong skul, hynrei kata kam shym la pynthut ia ka jingpule jong u. U la pas ia ka Matrik ha ka snem 1887 bad hadien kata, u leit pule pat ha Kolej. Ha Kolej um shym la neh slem satia. Tang shu kut ka snem ka banyngkong, u sangeh noh namar um lah ban bud ia ka jinghikai ha ka ktien Phareng.

Ha kane ka por uwei u paralok u la ai jingmut ia u hynmen u Gandhi, u Lakshmidas. ban phah pule Ain noh ia u para jong u sha Bilat. U lakshmidas ruh haba u iohi ia ki jingmyntoi jong ka jingpas ia ka Ain, u la mynjur bad u la kular ruh ban bei ia ka jinglut jingsep baroh U Gandhi hi u la kmen shibun eh ban ioh ia kane ka lad namar u ju kwah eh ban iohi ia ka ri Bilat

Tang shu bna ba u Gandhi un leit pule sha Bilat, ka la don ka jingpyrshah na ka liang u kni, ka kmie bad na ka jait jong u hi baroh kawei. Ka jingpyrshah jong ki ka mih na ka jingsyier ioh ba u Gandhi, ynda u la poi sha Bilat, un klet noh ia ka riam lajong: un bam doh bad un dih kyiad.

U Gandhi uba dang khatphra snem ha kata ka por, um shym iahap jingmut satia bad kane ka jingsngew jong ki ba-ha-iing jong u Kumta um shym kohnguh bad um shym pynsngew ei ei ia kane ka jingpyrshah jong ki. U la nud ban ieng ha kata kaba u sngew ba ka long kaba dei. Wat la katta shwa ba un mih u la hap ban da smai ha khmat u lyngdoh ba un nym ktah ia ki lai tylli kiei-kiei—ka doh, ka kyiad bad ka jingawria. Hadien kata, ki sa shah ia u ban leit. U la mih na Bomb ay da ka jhad ha ka 4 tarik u Nailur, 1888.

Ka London, ka nongbah ka bakhraw, ka don la ka jong ka rukom im kaba pher na ki nongbah jong ka ri India. Shen ynda u Gandhi u la shong la sah ha kane ka nongbah, u la ring ia u sha ka rukom im, ka rukom riam rukom beit jong ki Phareng U phong da ki sut bad u deng tai kumba ju leh ki Phareng. U hikai ia lade kumno ba un nang ban kren ban khana ha ka rukom Phareng. U hikai ruh sa ka shad Phareng bad ka tem baiolin! Manla ka sngi pat un pynlut shiphew shiphew minit ha khmat ka iit ban pynbeit bha ia u niuh khlieh bad ka riam ka beit. Wat la u la im kumne, pynban u la lah ban bat ia ka jingsmai kaba u la smai ha khmat u lyngdoh.

Kane ka rukom im jong u ka la ïaid katto-katne bnai. Hynrei shwa ba un poi sha kano-kano kaba kham sniew la wan lap ka jingkyndit bynriew. U la pyrkhat ia kaei kaba u la leh bad balei ba u la wan sha Bilat. U iohi ba ka lynti kaba u iaid ka long kaban lam sha ka babakla. Shisyndon u la iehnoh ia ka bad u la sdang ban iaid ha kawei pat ka lynti. U la sdang ruh ban im kunai katba lah bad u da buh jingthoh ruh ia ka jingpynlut pynsep baroh. Nangta u shet hi noh ia ka bam la jong wat la um pat ju mlien ban leh kumta. Kine ki jingleh jong u ki la iarap shibun ia u ha ka liang ka lut ka sep bad ka ioh ka kot.

U la pynlut ruh ia ka por ka babun ha kaba pule kot. Nalor ki kot Ain, dei ha London ba u Gandhi u ngam sha kiwei pat ki pyrthei jong ki jingtip lyngba ki kot. Wat ia ka kot niam jong u hi ruh, ka **Bhagavad Gita**, u pule nyngkong ia ka hangne ha ka ktien Phareng ba la pynkylla Phareng da u Edwin Arnold. Hangne ruh u la ioh ban pule ia ka **Baibl** khamtam ia ki kyntien u Jisu Khrist ia kiba la ju tip kum. 'Ka jingiathuhkhana halor u lum.' "Wat ieng ialeh markylliang ia u basniew," u Gandhi u pule, "hynrei mano-mano ruh uba thab ia me ha ka ngab kamon jong me, to pynphai sha u ia kawei pat ruh .... To ieit ia ki nongshun jong phi bad to kyrkhu ia kiba tim ia phi, to leh bha ia kiba shun ia phi, to duwai ruh na ka bynta kiba leh sniew ia phi, bad kiba leh bein ruh ia phi." Shaphang kine ki ktien u Gandhi u phla: "ki la rung beit beit shapoh u klongsnam jong nga."

Ha London u Gandhi u la iakynduh ia ki paralok kiba kiar na ka doh kum ma u. U la iasoh bad u la iashim bynta bha ruh bad kawei ka seng bam jhur. Ha kawei ka jingialang jong kane ka seng, u Gandhi u la dei ban kren. U la thoh lypa ia ka jingkren jong u. Haba u la ieng ban kren, ka jinglehrain biej bad ka jingkynniuh ki lap bad ki tap ia u haduh ba um nang shuh ban pule ia ka jingkren, bad ba la dei ban pynpule noh da uwei u paralok jong u.

Ka Ain ha Bilat la ong ba kam da long kaba da shitom eh ban pas. Kumta ruh u Gandhi um shym shem jingeh shibun bad hadien lai snem, u la lah ban pyndep ia ka. Wat la u ieit bad u sngewtynnat ia ka London, hynrei haba u tang mar iadep ia ka jingpule, um shym pynslem shuh wat tang shisngi ruh ; ha ka sngi kaba bud bak-bak u wan phai sha la ka ri. Hynrei, la pdiang ia u da ka khubor basngewsih ba ka kmie jong u ka la lah khlad noh—ka jingjia ia kaba la buhrieh na u ioh ka pynthut ia ka jingpule jong u ha London.

Shen, ha la ka ri, u Gandhi u iakynduh ia ka jingjia kaba la pynkylla shibun ia ka rukom pyrkhat jong u. U hynmen jong u, u Lakshmidas, u long u Secretary jong ka hima Porbandar. Katto-katne na ki jingleh jong u ki la pynsngewsih bad pyndom ia uwei u ophisar Phareng uba ki khot u Political Agent. Ban iasngewthuh pat bad u, u Lakshmidas u la ong ia u Gandhi ban leit iakren bad utei u ophisar. U Gandhi u la ithuh ia une u ophisar mynba u dang don ha London, hynrei um kwah ban shim kabu ia kata ka jingiaithuh ithaw, bad ban leit wad jingiarap na u na ka bynta u hynmen jong u. Hynrei namar ba u hynmen jong u u la ban eh, u la kohnguh ban leit. Haba u la leit iakynduh, utei u ophisar um treh ban iakren bad u, bad u phah mih noh ia u shabar. Haba u Gandhi u kyrpad ban sngap ia ka jingkren jong u, u ophisar u kylla bitar bad u hukum ia u piyon jong u ban pynmih beit ia u Gandhi shabar.

Kane ka jingjia ka la pynmong shibun ia u Gandhi. U byrngem ban ai keis ia uta u ophisar Phareng. Namar ba

um pat da sngewthuh bha ia ka Ain, u la leit wad buit na uwei u riewsaid bapawnam jong ka India ha kata ka por, u Sir Pherozeshah Mehta. Une u riewsaid u la bthah ia u Gandhi ba un shu pynsniew ei ia lade lada un ai keis ia uta u ophisar Phareng. U pynkynmaw ruh ia u Gandhi ba u dang dei ban tip shibun kiei-kiei ha ka jingim.

U Gandhi u la jew haba u ioh ia kaba kum kane ka jingbthah na utei u riewsaid ia kaba um sngew lah pat ban kyrngah. "Ngan nym pyrshang shuh lano-lano ruh ban shim kabu ia ka jingithuh ithaw," u Gandhi u rai naduh kane ka jingjia.

Shwa ba un sdang ia ka kam ain ha la ka ri, u Gandhi u la pule shwa ia ki Ain Hindu bad Musulman namar ki long ki badonkam eh ha ri India. Haba u la pule ia kine ki Ain ar tylli, u la sdang ia ka kam ha ka nongbah Bombay.

Ha kane ka kam ruh shen u hap ban dih ia ki um soh kiba pynjew. Naduh na Bilat u la wan pas ia ka Ain. Ka don ka jingkyrmen ka bakhraw shibun ba un roi ha kane ka kam hynrei u shem pynban da khongpong U la shah rem noh tang ha ka jingialeh kaba nyngkong. Ka la long ha kawei ka mokotduma ha kaba u la dei ban iada ia kawei ka riewkynthei, ka Mamibai Haba u ieng ha iingshari ban iasaid na ka bynta kane ka briew, la wan lap pat ka jingkynniuh bad ka jingshaiong ngit haduh ba um lait tang ban kren ruh. "Ka khlieh jong nga," ong u Gandhi shaphang kane ka jingjia, "ka shad bad nga sngew kumba ka Iingshari ka shad lang kumjuh." Ha ka jingshaiong bad ka jingsngew duh mynsiem ka bakharw, u mih noh na kamra iasaid; u pynphai noh ia ka pisa kaba u la shim na kata ka briew; bad u ai noh ia ka keis ha uwei pat u nongiasaid.

Kane ka jingjia ka la pynduh ka mynsiem shibun eh ia u Gandhi; bad u la rai ban nym shim kam mokotduma shuh tat haduh ba un da don shisha ka jingshlur ban trei ia ka kam U la mih noh na ka nongbah Bombay bad u leit phai noh sha la shnong, sha Rajkot. Hangta u la pyn-

im ia lade da kaba shu pynthoh ia ki dorkhas lyngkhot lyngkhai.

---

4. U Gandhi sha South Africa

Hapdeng ka jingduh jingkyrmen ha la iing, la wan ka jingkhot ba un mih biang na la ka ri. Ha ka snem 1893 kawei ka Company, ka Dada Abdullah Company ka la khot ia u ban leit sha South Africa ban iarap ha kawei ka mokotduma. Namar ba ka kam ain jong u kam shym la long kam ha la ka ri, u Gandhi u la pyrkhat ban pyrshang ia la ka nusib ha kata ka ri. Kumta u la kohnguh ban leit U la mih da ka jhad na Bombay ha u bnai Jylliew jong utei hi u snem.

Ka South Africa ha kane ka por ka don saw tylli ki jylla: ka Cape Province kaba synshar hi hapoh ka lama jong ka hima Bilat; ka Natal kaba hap hapoh ka jingsynshar ka Sorkar Bilat; ka Transvaal bad ka Orange Free State kiba don la ki jong ki jingsynshar laitluid.

Kine ki jylla baroh ki iasoh lang noh bad ki pynlong kawei ka ri laitluid ha ka snem 1910 ba la khot, *Union of South Africa*.

Ki nong India ki la wan nyngkong sha South Africa tang kum ki nongbylla kuli ba la iateh ban trei ha ki 'per slasha bad kophi jong ki dohlieh. La teh ia ki ban trei san snem bad hadien kata kin long kiba laitluid, bad ki lah ban wan phai pat sha India, lane lada ki kwah ban dang shong ha Africa, ki dei ban siew ia ka khajna kaba lai pound* na ka bynta ia lade bad ia uwei-pa-uwei u ba-ha-iing jong ki.

Kiwei pat ki nong-India ki la wan kum ki nongkhaii rit. Ki la pynroi ia lade na kawei ka por sha kawei pat da kaba trei mynot bad trei shitom haduh ba ki la pynsyier wat ia ki nongkhaii dohlieh kiba iakhaii lang ha kane ka ri.

---

*Shipound ka long kumba Rs. 15. 20P. Kane ka dor ka kylla ka por.

Ki nong-India ha kine ki jaka baroh ki long kiba la isih, kiba shah leh bein bad shah khniot bein. Ha Cape Province, u nong-India um lah ban iaid ha ki lynti iaid kjat harud ka surok kali bad un shah kynjat lada u iaid; ha Natal, u hap ban rah ia ka pass haba u mih sha surok hadien ka 9 baje mynmiet; ha Transvaal um lah ban ioh jaka la jong bad u hap siew lai pound ka khajna kum ka bai shong bai sah; ha Orange Free State ruh um lah ban ioh jaka lajong bad um lah ban khaii-pateng lane ban rep ban riang. Ha kine ki jaka baroh la khot ia u da ka 'tien poh, 'khar kuli' bad ia u Gandhi la khot, u riewsaid kuli.

Sha kane ka ri te la khot ia u Gandhi. Um pat tip ne mad haduh katno u nong-India u shah ibein hangne tat haduh ba un da mad hi da lade ha kane ka jingwan jong u; bad dei hangne pynban ba u Gandhi u lap ia la ka jong ka man-briew.

Na Bombay u Gandhi u poi ha Durban, ka kadlieng ka bakhraw kaba don ha ka jylla Natal. Hangne u la sah knyndiat sngi, bad la ialam kai ia u ruh sha ka Iingshari jong ka Durban U tang shu rung, u Magistriet u la ithuh ba u dei u nong-India bad kumta, u la ong ia u ban loit noh shwa ia ka jainspong. Namar ba um treh ban loit, kumta u hap ban mih noh.

Nangne, u Gandhi u la mih pat da ka rel ban leit sha Pretoria, ka nongbah jong ka jylla Transvaal, sha kaba u ruh u thmu ban leit. U la thied ia ka tiket phasklas bad u shong ruh ha ka jaka kaba iadei kat kum ka tiket. Hynrei haba la poi ha ka nongbah kaba kyrteng Maritzburg, uwei na ki nongpyniaid jong kata ka rel u la phah ia u ban leit shong noh pynban sha ka kamra buh jingkit. U Gandhi u la iathuh ba u don ka tiket phasklas. "Kata kam pher," la phai ktien uta u nongpyniaid bad u la phah biang ia u ban leit shong sha ka kamra kumba u la ong. U Gandhi u la iasaid hangta hynrei, ym shym la sngap satia ia u. Uta u nongpyniaid u la byrngem pynban ba lada um kohnguh, un khot da u pulit ban pynmih syndon ia u shabar. U Gandhi um shym kohnguh hi. Tang kumta, u pulit u wan

bad u niat artat ia u shabar blait. Ia ka jingkit jong u ruh la pynmih lang noh shabar. U Gandhi u leit shong noh ha ka kamra ab-briew bad shen hadien, ka rel ruh ka mareh noh artat bak ha la ka lynti.

Namar ba ka dei ka por tlang u Gandhi u la shong shah khriat hangta ha kamra. Katba u dang shong hangta, u pyrkhat marwei ia kane ka jingjia. "Nga la pyrkhat ia la ka kamram, "u ong ha la jingmut, "hato nga dei ban ialeh na ka bynta la ki hok ne ngan leit phai noh sha India, ne ngan leit sha Pretoria khlem da pynsngew eiei ia ka jingshah leh bein bad ban leit phai noh sha India tang shu dep ka mokotduma? Kan long tang ka jingkhawpud ban leit sha India khlem da pyndep ia la ka kamram." U la bein ia ka jingkhawpud; bad u la rai ban sah ban pyndep ia la ka kam.

Kumta ha ka sngi kaba bud u la bteng pat ia ka jingleit. Hadien shisngi jong ka jingleit da ka rel, u poi ha kawei ka jaka ba khot Charlestown khlem don kano-kano ka jingjia. Na kane ka jaka, ka jingleit ka bteng pat da ka kali saw shaka ba la khot ki *stage couch.* Dei ha kane ka jingleit ba u Gandhi u hap ban mad biang ia ki um bakthang jong ka jingshah lehbein. Wat la u bat ia ka tiket phasklas hynrei ym shym la khein snep ia ka. U dohlieh uba pyniaid ia kata ka kali u la phah shong pynban ia u hajan u draibar bad ia lade pat, u shong ha ka jaka u Gandhi. Wat la ka long ka jingleh be-ain bad ka jingleh ibein, u Gandhi um nud shuh ban iania namar u tieng ioh u shah pynmih biang shabar, bad kata, kan pynduh ia u ban leit sha la ka jong ka jingleit.

Ynda la poi ha kawei ka jaka kaba kyrteng ka Pardekoph uta u nongpyniaid, namar ba u kwah ban dih sikret ia lade, u kwah pat ban shong hajan u draibar ha kaba u Gandhi u dang shong. U shim ia ka lyngkhot byrni, u siang ia ka ha ka kyndon kali; bad u khot ia u Gandhi ban shong hangta. "Sami" (kaba mut 'khar kuli) u ong, "me shong hangne. Nga kwah ban shong hajan u draibar. "Ka la long ka jingleh ibein kaba u Gandhi um lah shuh ban shah.

Kumta u la pyneh ban da la ka burom ka ijot. Haba um treh ban kynriah, uta u nongpyniaid u tur sha u bad u ai artat shibok na ka khlieh. U shim sa na ka kti bad u pyrshang ban niat ia u shabar. Hamar kata ka por katto-katne na kiba iadon hangta ki hylla ia uta u briew ba un kein noh. Ynda kita ki briew ki la hylla kumta, uta u briew de u sa sangeh noh. U la shu peit dom da ki khmat bitar bad ka byrngem artat ia u Gandhi. "Nga la shu shong khlem kren" ong u Gandhi haba u thoh shaphang kane ka jingjia, "bad nga la shu duwai ba U Blei un iarap ia nga." Ynda la poi ha kawei ka nongrit, ha Standerton, u Gandhi u kham sngew shngain bad kham heh mynsiem namar hangta, u iohi ia ki para-doh para-snam bad ia ki briew u Abdullah ia kiba la phah khnang ban wan shaw ia u.

Hangne, u Gandhi um shym hun shuh ban shu sngap. U la thoh sha u Agent jong ka Kompani kaba pyniaid ia kita ki kali shaphang ka jingshah lehbein jong u. U Agent u la pyntip ba ha ka sngi kaba bud, uwei pat u nonpyniaid, kawei pat ka kali bad kiwei pat ki nongleit jingleit kin mih na Standerton. Da ka jingiarap lem jong kita ki para-ri, u Gandhi u la ioh ia ka jaka ka bapaka bad u poi suk poi sain ha ka nongbah Johanesburg, ha ka jylla Transvaal.

Na Johanesburg u Gandhi u la thied biang da ka tiket phasklas ban leit sha Pretoria, ka nongbah ha kaba u dei ban leit. Hynrei ym slem ha kane ka lynti ruh u la shah leh bein kumjuh. U nongshek tiket haba u la iohi ia u ba u shong ha kamra phasklas, u la phah shong ia u sha kamra thadklas. Wat la u Gandhi u la pyni ia ka tiket phasklas, hynrei u nongshek tiket um pynshahshkor bad u ban hi ia u ban leit shong sha ka kamra thadklas. Uwei u dohlieh u babha mynsiem uba shong ha kata kajuh ka kamra bad u Gandhi. haba u iohi ia ka jingleh bym hok jong uta u nongshek tiket, u la mai ia u, bad u ong ba um sngew eiei ruh ban shong lang bad u Gandhi. U nongshek tiket u phai ktien ia uta u dohlieh bad u ong: "lada me hi me kwah ban lei jingleit lang bad u 'kharkuli, balei ngan salia?" bad u sngap noh artat. Kumta u Gandhi u neh ha kata kajuh ka kamra tat haduh ba un da poi ha Pretoria.

Ha steshon Pretoria u Gandhi u shem ia lade marwei; u Abdullah um shym phah briew ban wan shaw ia u. U la parkhat ba lada um iakynduh iano-iano ruh un pynlut ia ka miet hangta ha steshon. Hamar kata ka por, uwei u Negro baba u iohi ia u Gandhi ba u dei u nongwei, u la wan sha u bad u la ong ia u ba lada u kwah jaka sah, un leit ialam sha kawei ka Hotel. U Gandhi ruh u la sngewbha ia kata, bad u la bud ia uta u Negro uba la ialam ia u sha Johnston's Family Hotel. U trai Hotel, la u dei u dohlieh, um don kano-kano ka jingisih dohiong, bad kumta u la shah ia u Gandhi. Wat la katta ruh, nyngkong um shym shah ia u ban bam ha kajuh ka kamra ha kaba iabam lang, namar kiwei pat ki nongbam ki lah ban ujor. Dei haduh ba un da pan jingbit na kita kiwei pat ba u Gandhi ruh u sa ioh ban bam lang ha kata kajuh ka kamra bam.

---

5. Ka Jingkhot

U Gandhi, ym tang ba u la mad hi da lade ia ka jingshah lehbein u nongIndia ha South Africa, hynrei u la iohsngew ruh ia kijuh ki jingud bad ki jingiathuh na ki para-nongIndia ha kane ka ri. Ha khmat jong kine ki jingud ba sngew pangnud, um hun shuh ban shu sngap. U pynduh lut ia ki jingsngew lehrain beij baroh. Kumta, tang shu poi ha Pretoria, u la khot ia ka jingialang jong baroh ki nongIndia. U la kren ha ki bad u la kyntu ia ki ba kim dei ban shu sngap hynrei, ban ieng ban ialeh na ka bynta la ki hok bad pyrshah la ka jingshah lehbein baroh. Ha kaba kyntu ia ki kumne, u sneng u pyni ruh ia ki ba ki dei ban long ki bahok ha ki kam ki jam bad ki jingtrei jingktah ba manla ka sngi jong ki.

Ka la shim por katto-katne bnai ia u Gandhi ban pule bad pynkhreh ia lade na ka bynta ka keis ia kaba u la wan khnang ban pyndep. Ha kine ki bnai. katba u dang pynkhreh ia ka keis, u la ioh lad ban iakynduh bun ki rangbah Kristan kiba pynjan bad pynlong lok ruh bad u. U nongiasaid jong u ruh u dei u rangbah Kristan

uba shit rhem bha ha ka jingialap ia ka niam Kristan. Ha ka jingiakynduh bad ki, u la ioh ban iakren iasyllok shibun shaphang ka niam. Kum ki Kristan, ki paralok jong u ki la pyrshang ban ring ia u sha ka niam Kristan bad ban pynkylla Kristan ruh ia u. Ki ai ha u ia ka Kotbah bad ki ialam ia u sha ki jingiaseng jong ki. U Gandhi ruh um shym kyrngah. U pdiang ia ka jingai bad ia ka jingkhot jong ki. Hynrei u don la kajong ka jingpyrkhat shaphang ka niam kaba pynlong ia u ba um lah ban pdiang ia ka niam Kristan. Ha u hi, baroh ki niam ki long ki babha bad um lah ban ngeit ba tang ha ka niam Kristan ka don ka jingpynim. Kumta u ieng skhem bad u neh ha la kajong ka jingngeit.

Wat la um shym la kylla Kristan, hynrei u ieit bad u sngewtynnat ia ki paralok Kristan Ha ka jingshisha. u phla bad u pynpaw ia ka jingsngewnguh ka bakhraw ia ki namar ba ki la iarap ban pynkhih ha u ia ka mynsiem wad niam.

Ha kine ki por ruh kiwei pat ki paralok jong u ki dei ki kot. U pule bun ki kot bad kawei na ki kaba la shon eh ha ka jingmut jong u ka dei, "*Ka hima ki bneng ka don hapoh jong phi*" (Heaven is within you) ba la thoh da u Tolstoy, u nongthoh kot bakhraw bad u rangbah Kristan jong ka ri Russia.

Shaphang ka mokotduma, la iathuh ia u Gandhi ba ka long ka keis ka ba-eh bad ka bajwat shibun eh. Ka kam jong u ha kane ka keis ka long ban iarap ia u nong-iasaid da kaba pynioh ha u ia ki jingtip kiba donkam baroh.

Hynrei katei kaba u Gandhi u la leh, ka la pynkylla ia ka mokotduma da kumwei pat, bad kata, ka la wanlam ia ka jingiasuk ha baroh arliang mamla. U tip ba ka kam mokotduma ka long kaba bam ia ka por bad ka pisa. U la pyrkhat bad u la pyrshang ban pyllait ia ki arliang mamla na kane. U la ai jingmut ia ki ban nym leit sha ka Ain hynrei, ban poi noh sha ka jingiabeit para ma ki da kaba shu jied hi noh ia uwei u riewain uban long u nong-bishar jong ki bad uban rai kut ia ka mokotduma. Kane

kan pynsuk bad kan kham pynkloi ia ka kam bad kan kham pynduna ia ka jinglut jingsep. Baroh ar ngut ki la iamynjur ia kane ka jingpynbeit (arbitration) bad kumta ki la lait na kaba iap jyllop hapoh ka pung jong ka Ain.

U nongbishar u la rai pynksan ia u Abdullah. Hynrei u Gandhi um shym la sangeh noh tang hangne. U la pyllait pat ia uta uba shah rem na ka jingban khia jong ka jingsiew kaba u dei ban siew ia uba ksan. Lada un siew shisynsiew kan long ka jingban khia ia u. Kumta u Gandhi u la kyntu ia u Abdullah ba un shah ia uta uwei pat ba un siew khyndiat khyndiat hapoh ka por ka bajlan, ia kaba u Abdullah ruh u kohnguh. "Ka jingkmen jong nga ka bapalat," ong u Gandhi shaphang kane ka mokotduma. "Nga la sngewthuh ba ka jingtrei bashisha jong u riewsaid ka long ban pyniasuk pat ia ki mamla kiba la shah shop ar Jiang."

Ka kam ka la dep; u Gandhi u la wan noh sha Natal bad ban khreh ban wan noh sha la ka ri. Shwa ba un mih, u Abdulla u la pynlong ia ka jingialang ai-khublei ia u ha la iing. Shwa ba ka jiagialang kan sdang, u Gandhi u la peit kai ia ki kotkhubor kiba don hangta. Ha kawei ka kotkhubor u la lap pynban ia ka jingthoh shaphang ka bill kaba don ha ka Dorbar Thaw Ain jong ka Natal kaba thmu ban pynduh ia ka hok jied nongmih khmat jong u nongIndia. U la sngewthuh ia ka jingmut jong kata ka jingthoh bad kumno kan ktah ia u nongIndia. U la batai ia ka ha kita kiba iadon hangta. "Ka long u prek u banyngkong ha ka synduk thep met iap jong ngi," u ong. U kyntu ia ki ba ki dei ban ialeh pyrshah ia kane ka bill.

Ki sngewthuh eh ba ki dei ban ialeh pyrshah, hynrei mano ban ialam? Ym don na ki uba kloi bad uba lah ban shim ia kane ka bynta. Baroh shikatta ruh ki la shu shah namar bym don nongialam. Kumta ki la kyrpad ia u ba un sah shwa bad ban ialam ia ka jingialeh. U Gandhi u la iohsngew ia ka jingkhot; u la jubab ruh ia ka. Ki la tyrwa ban siew pisa ia u hynrei u jubab: "ym don jingsiew eiei ha kaba trei ia ka kam paidbah."

Ka jingialang ai-khublei ha kata ka por ka la kylla long ka komiti pyrkhat kam ka bajur. Ka jingmih na kane ka long ba hapoh ar taiew, la pynmih ia ka dorkhas ba la soi da ki 10 hajar ki briew, bad kaba kyrpad ia ka Sorkar Bilat ban pynsangeh noh ia kata ka bill bad ban ai ha u nongIndia ia kajuh ka hok jied nongmih khmat kumba kiwei pat ruh ki ioh

Wat la ki la pyrshang, hynrei hadien la kubur bad la pas ia kane ka bill kumba ka long.

U Gandhi u iohi ba kam ka dawa ba u dei ban sah slem. Kumta ban kyrshan ia ka jingim, u la pynrung ia lade kum uwei na ki riewsaid jong ka Kashari Khliehduh jong ka Natal. La shah ia u ban rung kumta tat haduh ba un da kohnguh ban nym phong ia ka jainspong.

---

6. "Ieit ia u nongshun jong phi"

U Gandhi u iohi ba kano-kano ka jingialeh khlem ka Seng bad ka jingiatylli ka long ka bym phoida eiei ruh Kumta ka kam kaba nyngkong jong u ka long ban seng shwa ia ka Seng ka ban pyntylli lang ia u nongIndia baroh bad ka ban ieng na ka bynta ki hok jong u. Kumta la mih ka Natal Indian Congress. La pynkyrteng ia ka kumta ban pynia syriem bad ka Indian National Congress kaba dang ialoh ha kata ka por na ka bynta ki hok jong ki paidbah ha ri India.

Lyngba ka Natal Indian Congress la wanlam bad la teh lang ia baroh u nong-India ha South Africa. La lah ban pynphriang ia ki jingud bad jingshitom ki nongIndia kylleng ka hima Bilat kaba kynthup ruh ia ka ri India.

Haba u la sah khyndiat snem ha South Africa, u la nang iohi shibun ia ki jingeh bad ki jingshah khniot bein jong u nongIndia. U iohi ba u dang dei ban sah slem shuh-shuh. Kumta da kaba iasngewthuh jingmut bad ki,

u la wan sha India ban wan shaw noh ia ka lok bad ki khun. U la mih na Durban ha u Jylliew jong u snem 1896.

U Gandhi u la pynslem ha la ka ri katto-katne por. U la iaid sha ki jaka ki babun ban ialap bad pynbna ia ka jingshah lehbein jong ki para-doh para-snam kiba don ha ri nongwei. Nalor kaba kren bad kaba ialap, u la thoh ruh ia ka kot lyngkdop kaba u ai kyrteng, "Ki jingud jong ki nongIndia jong ka hima Bilat ha South Africa" ba la ju tip ruh kum ka kot lyngkdop jyrngam namar la sop ia ka da ka kot rong jyrngam.

Katba u dang don ha Calcutta, u la ioh ia ka khubor ba u dei ban leit noh sha Africa. Khlem da pyntud shuh, u la mih da ka jhad na India lem bad ka lok bad ki khun. Da ka jingjia ryngkhat, ha kajuh ka por hi, kawei pat ka jhad ka la mih lang na Bombay. Kane ka la kylla long kawei na ki daw jong ka jingshah kynnoh jong u Gandhi haba u poi ha Durban.

Ki dohlieh kiba la iohi ia ka jingpynkhih u Gandhi ha Africa kim mon ia u ban don hangta. Ki la nang bitar bad nang dom ia u haba ki la bna shaphang ka jingthoh jong u ha ka kot lyngkdop jyrngam. Kumta, tang shu poi kitei ki jhad ha Durban, ka la don ka jingkhih pyrshah kaba jur ia ka jingwan u Gandhi. La kynnoh ia u ba u wanlam ia kitei ki nongIndia khnang ban kham pynbun paid bad ban kham pynkhlain bor ia ki nong India ha Africa. Ka la mih wat ka jingbyrngem ban khynniat ia kine ki nong India baroh sha duriaw!

Namar kane ka jingkhibwin pyrshah ia u Gandhi, la bthah ia u ban mih haduh ynda la janmiet haba ka jingkhih kan kham thanda. Ia kiwei kiwei ki pasenjer, la shah ba kin nang mih. Ynda la janmiet la pynmih bad la ialam shwa ia ka lok bad ki khun. Ma ki ki poi suk khlem don jingkulmar. Hynrei kam long kumta haba la ialam ia u Gandhi. La ialam bad synran ia u da u paralok riewsaid, u Laughton. Wat la katta haba ki briew ki tang

shu iohi ia u, ki la iaboi sawdong jong ki baroh ar ngut. Haba u Gandhi bad u paralok jong u ki iohi ia kane, ki mut ban kiar da kaba shong noh da ka rikshaw. Hynrei kat ba kin lah ban leh kumta, u paidbah uba la shit, u la kynrup ia ki bad u la shop ia ki uwei na uwei pat. Hadien ba la pynkhlad ia ki u Gandhi u la kylla long u soh pdung jong ka jingkawang maw, ka jingshah shoh bad ka jingshah kynjat. Ha kata ka jingshahshoh, ki la pajait ruh ia ka jainspong jong u.

Hamar kata ka por la wan lap ka lok u sahep Pulit lane u Superintendent of Police, kaba ju ithuh bha ruh ia u Gandhi. Kane ka la ialeh bad ka la lah ruh ban pyllait ia u Gandhi na ki kti jong ki paidbah. Hadien kata ka sa ialam ia u sha ka iing ha kaba u dei ban sah.

Hynrei ka jingma ia u Gandhi kam pat kut. Tang mar iakem dum, u paidbah u la ialum iaiang sawdong jong kata ka iing ha kaba u sah, bad ki la phah ktien byrngem sha u trai iing ba lada um pynmih bad ai ia u Gandhi ha ki, kin thang ia ka iing jong u bad ia baroh kiba don ha ka. Hynrei shwa ba kin ioh ban leh ia kaba ki mut, la wan lap u Rangbah Pulit Da ka jingstad jong u, u la pynmyllen ia u paidbah da kumne bad da kumtai; bad ha kajuh ka por pat, u la bthah ia u Gandhi ban riam kum u pulit, bad ban mih noh jar jar na kata ka iing lem bad ar ngut ki ditektip kiban riam pat kum ki mahajon nong-India. Da kane ka buit Gandhi u la ioh ban mih jar-jar na kata ka iing. Ynda u Sahep Pulit u la sngewthuh ba u Gandhi u la poi sha steshon pulit, u sa pynbna ha uta u paidbah ba u Gandhi um don shuh ha kata ka iing, u da khot ruh ia ki ban da wan peit hi da lade. Katto-katne na ki nongialam jong ki ki la leit ban peit; bad ki shem shisha ba u briew ia uba ki wad ban pynmynsaw um don shuh ha kata ka iing.

Ka jingjia kam long shuh ka barit, bad u briew uba ngat ha kane ka apot ruh, um dei shuh u riew rit riew madan. Kumta ia kane ka jingjia la thoh shaid ha ki kotkhubor bad ka khubor ka la poi ruh sha ki shkor jong u Joseph Chamberlain, u Secretary ka Sorkar Bilat, uba

dei peit ia ki kam jong ki shnong buhai. U Chamberlain u thoh sha ka Sorkar Natal ban pynshitom ia kito baroh kiba la shoh ia u Gandhi tang lada u Gandhi hi u lah ban kdew ia kita kiba la shoh ia u. La pyntip ia kane sha u Gandhi hynrei u Gandhi u jubab : 'nga lah ban pyni ia uwei-ar na ki......Hynrei nga la thmu ban nym pynshitom ia kiba la shoh ia nga,"

Kane ka jingleh jong u ka la kyntiew shibun ia ka burom u nong-India, bad ka la pynjem ruh ia ka dohnud jong ki babun ki dohlieh hi.

---

7. Sha ka jingshakri

Hadien ba u la wanlam ia ka lok bad la ki khun, u Gandhi u la sdang pat ia ki kam jong ka jingshakri ia la ki para-doh para-snam lyngba ka Indian Natal Congress.

Ka mynsiem shakri briew ka la ngam bha ha u. Nalor ki kam ain lajong, bad nalor ki jingiarap ha ki jingeh jong ki para-doh para-snam, ka mynsiem jong u kam pat hun. U wad bad u kwah ban ioh ia kano-kano kawei pat ka kam shakri para-briew kaba kham neh bad kaba kham tikna. Ia kane u la ioh ha St. Aidan's Mission Hospital. U la leit trei ei ha kane ka Hospital ar ar kynta man la ka sngi kum u kompowder jong ka.

Ka jingleit trei jong u ha katei ka Hospital ka la ai ia u shibun ka jingtip jingnang kumno ban sumar ia kiba pang ba mynsaw. U la nang roi ruh ha ka jingtip haba u ia ioh ban pule ia ka kot: *Advice to a mother* lane *Ka jinghikai ia ka kmie.* Kane ka la iarap shibun ia u bad ka la pynlah ia u wat ban pynkha hi ia u khun uba saw jong u haba ym don por shuh ban khot doktor ha kata ka por.

Kham mynshwa, haba u dang don ha Durban, u la ohi ha kawei ka jaka ia ki briew kiba iarieh ia lade ha ki

dieng. La iathuh ia u ba kine ki briew ki dei ki nongpang nianglyngkut bad kumta la buh kyrpang ia ki shijaka jngai na kiwei pat ki briew. Khlem da pynshahshkor ia ka jingkhang jong ki lok, u la leit marwei sha ki ban iakren iasyllok bad ki. Bun snem hadien haba u la wan sha India, u la shah ia uwei u nongpang nianglyngkut ban iashong iasah lang bad u.

Ha ia kajong ka iing ruh u hikai ia ka jingshakri. Ka la jia ba u briew uba na ka jait hapoh bad uba la kylla Kristan u la wan shong ha iing jong u. U Gandhi ym tang ba u pdiang sngewbha ia u, hynrei u phah ia ka Kasturbai ban pynkhuid ia u pot jong uta u briew! Ka Kasturbai kaba dang jur ka jingsngew iapher hapdeng u khraw-jait bad u poh-jait kam lah ban mutdur wat tang ban ktah ia u khiew leit jakhlia u poh-jait. Ka la pynshah ia u lok jong ka bad u Gandhi, ha ka jingbitar, u niat ia ka shabar jong ka iing. Haba u la pyni ia ka jingkut jingmut u, ka Kasturbai kam banse ban pyndem ha u

Ha kane ka por ka jingim jong u shimet ruh ka la nangkylla. U sait bad u isteri hi noh ta ki jain lajong. Wat ia u niuh khlieh lajong u khap hi noh namar shisien, u napit dohlieh u la kyntait ban khap shniuh ia u namar ba u dei u dohiong

Um shym la shakri tang ia u paid lajong; u la shakri ruh ia kiwei pat ki jaitbynriew haba ka kam ka dawa. Ar snem hadien ba u la wanlam ia la ka iing, la khie ka thma hapdeng ka Sorkar Phareng bad ki nongshong shnong jong ka South Africa ia kiba la khot ki Boer. Wat la u Gandhi u noh ka mynsiem sha ki Boer, hynrei u sngew ba kum u raiot jong ka hima Bilat, u dei ban iarap ia ka Sorkar. Ha kane ka jingialeh, u la lum 1,100 ngut ki nong-India ban pynlong ia ka Indian Ambulance Corps. Bad kane ka kynhun u la leit shaduh ka jaka iasiat hi ban iarap, ban sop ban spain ia kito baroh kiba la mynsaw.

La niewkor ia ka jingshakri jong u bad la pynpaw ia kata da kaba ka Sorkar ka ai medal ia u bad ia ki paranongtrei jong u.

Ha kane ka por, ka nam bad ka kyrteng u Gandhi ka la phriang kylleng ka ri India. Bun na ki nongialam ha ri India ki la kyrpad ia u ban wan trei noh sha la ka ri. Kumta ynda ka thma ka la kut ha ka snem 1911, u Gandhi u la khreh ban wan noh sha la ka ri namar u hi ruh u iohi ba ka jingtrei kaba kham khraw ka dawa ia u hangta. Shwa ba un mih, ki para-ri jong u ki la pynlong ia ka jingialang ka baheh ha kaba, la ai ha u ia ki jingai sngewbha kiba kynthup ia ka ksiar ka rupa bad ia ki mawkordor. Hynrei u kyntait ia kine baroh bad u ong ban buh ia ki ha ka phon ka batikna, bad ban pyndonkam ia ki na ka bynta ki jingdonkam u nong-India hi.

U Gandhi bad la ka iing ki la mih noh na ki para-doh para-snam ha South Africa hadien ba u la sah bad ki kumba 6 snem eiei

---

8. Sha South Africa biang

Haba u poi ha India, u Gandhi u la ioh lad ban leit sha ka dorbar jong ka Indian National Congress kaba la long ha Calcutta ha kaba u la ioh lad ruh ban kren shaphang ki para-doh para-snam kiba don ha South Africa.

Hynrei kaba la pynlyngngoh ia u haba u leit sha kane ka dorbar ka long ka jingjakhlia jong ka jaka long dorbar. U kdew ia ka jingjakhlia jong ki painkhana ha ki bolontiar, hynrei ki jubab ia u ba kata ka dei ka kam jong ki jaitba-poh. U Gandhi u phai ktien ia ki da kaba shim ia u synsar bad da kaba sar hi. Hangta ki la shu peit lyngngoh ia u.

Ha ka jingleit jong u na kawei ka jaka sha kawei pat, u shong da ka rel bad ha ka kamra thadklas. Da kane, u shem bad u mad hi ia ki jingjynjar bad ki jingsuhsat jong ki paid-bah kiba shong rel da ka thadklas.

Mynta u pyrkhat ban sdang ia ka kam shakri ha la ka ri. Ha shwa ba un leh ia kane, u seng bad pynbiang shwa ia ka

jaka shong jaka sah lajong bad u la leh ia kane ha ka nongbah Bombay. Hynrei shen hadien ba u la sdang ia ka kam ain ha kane ka nongbah, u la ioh biang ia ka khubor ba u dei ban leit kloi sha South Africa namar u Chamberlain un wan. Kumta ha u Nohprah, 1902 u la mih na Bombay da kaba iehnoh ia ka lok bad ki khun shadien.

Ka jingkhot kyrkieh ia u ban leit sha South Africa ka long ban ioh iakynduh ia u Chamberlain bad ban ioh buh ha u ia ki jingeh jong ki nongIndia ha Africa. U Gandhi u la ialeh ban iakynduh ia u Chamberlain hynrei, um shym ioh lad satia. La iathuh ia u ba u Chamberlain um shym la wan ban peit ia ki jingeh ki nongIndia bad ba um lah ban leh eiei ia ki jingeh jong ki.

Da ka jingdiaw ma u bad ki lok jong u ki bud ia u Chamberlain haba u leit sha Transvaal, kaba ha kane ka por, ka la hap hapoh ka Sorkar Bilat hadien ka thma Boer. Hynrei hangne ruh ym shym la ailad ia u Gandhi ban iakynduh ia u Chamberlain, wat la la shah tang ia ki paralok kiba la ialeit lang bad u.

Ka jingpynduh lad ia u ban iakynduh ia u Chamberlain kam shym la pynduh mynsiem satia ia u; ka la pynmih pynban ha u ia ka mynsiem ialeh Kumta sa shisien pat n la rai ban sah ha Africa bad ban bteng ia ka jingialeh. Mynta u thmu ban sdang ia ka jingialeh jong u na Transvaal ha kaba ka jingshah lehbeiñ jong ki nongIndia ka kham jur. U la pynrung ia lade kum u riewsaid ha ka Kashari Khlieh-dub jong ka Transvaal bad u la buh ia ka ophis jong u ha ka nongbah Johanesburg.

Ka jingtrei jong u ha Johanesburg ka long ka babun. U hikai ia la ki briew ba kin sngewthuh ia la kijong ki hok; u wanlam ia ki ha ka jylli jong ka jingiatylli bad u kyntiew bad pynshlur pat ia ka mynsiem ba la noh jong ki.

Hapdeng ka jingtrei jong u, u shem ba kawei na ki jingeh ka long ba ki briew jong u kim don tang ha Transvaal ha kaba u u don, hynrei, ha ka jylla Natal ruh. Ban iakynduh

bad ki da la ka met ka long kabym lah long shuh. Ka lad kaba kham bha ka long satang da ka jingthoh. Kumta, ha ka snem 1903 u la pynmih ia ka kotkhubor shision-shi taiew kaba u ai kyrteng, **Indian Opinion** lane "Ka jingpyrkhat u nongIndia," La thoh ia ka ha ka ktien Phareng, Hindi, Tamil bad Gujarathi. U la pynlut shibun ia ka por, ka bor bad ka pisa na ka bynta ban pyniaid ia kane ka kotkhubor.

Kane ka kotkhubor ka la long ka atiar ka bakhlain ha ka jinglaleh ban pynioh ha ki nongIndia ia ki hok ba ki dei. ban ioh ha ka imlang sahlang bad ha ka kam saiñ hima simai

Shisnem badien ba la pynmih ia ka **Indian Opinion** la khie ka khlam ha ki jaka ba ju shong ki nongIndia Tang shu tip ia kane, u Gandhi bad ki lok jong u, ki leit her bak-bak ban ai jingiarap ia kito kiba shah sar ha ka khlam Nalor ba u kit u bah ia kito ki nongpang, u thaw ruh ia ka hospital rit ha kaba yn sumar ia ki. La iarap ruh ia u ha kane ka kam da u Dr. Goffrey, u nongIndia hi.

Na ka bynta ka jingkhie jong kane ka khlam, u Gandhi u la ai ka jingthoh ka bakhlaiñ bha sha ki kotkhubor ha kaba u la pyni khlem riej ia ka jinglch bym suidñiew jong ka Municipal. Ka jingthoh jong u ka la shon ia ka jingmut jong uwei u nongthoh kotkhubor, u Henry Polak. Une u la wan iakynduh khnang ia u Gandhi bad khlem poi pyrkhat, kine ar ngut ki kylla long ki lok ba iaieit bad ki nongiatrei lang naduh kata ka por tat haduh ba u Gandhi un da mih noh na Africa.

Kaba sngewtynnat ban kynmaw haugne ka long ba ha ka jingkyntiew kurim jong u Polak, u Gandhi u ieng kum u sakhi ka jingjia ba kham khyllah ha kaba u dohiong u ieng sakhi ha ka jingkyntiew kurim jong u dohlieh.

Dei u Polak ruh uba la ai ia u Gandhi ia ka kot, **Unto this last** ba la thoh da u John Ruskin, u riew trei imlang sahlang jong ka ri Bilat. U la pule ia ka ha rel haba u dang leit sha Durban. Ka kot ka la shoh eh ia ka jingmut jong u

haduh ba um nang khylliap shuh tat haduh ba un da pyndep ia ka.

Ki jingmut bakongsan kiba don ha kane ka kot ki longba ka spah bashisha jong ka shnong ka thaw ka shong ha ka jingbha lang jong baroh ki briew jong ka; ba baroh ka jait kam ka don kajuh ka jingshongdor, lada ka long ka kam khapshñiuh ne ka kam ain; bad ba ka jingim jong u nongtrei uba trei da la ka kti ka long ka jingim kaba kham bha shibun eh.

U Gandhi u la iahap jingmut eh bad kane ka kot bad u la pyrshang ruh ban bud ia ki jinghikai jong ka U la thied 100 akar ka jaka kaba la sah shrah bad u la pynlong ia ka ka kper baitynnat Hangne ruh u rah noh ia ka ophis jong ka **Indian Opinion**. Kiba shong hangne ki ioh khyndiat khyndiat ka jaka bad ki dei ban trei hi da kaba pyndonkam ia la kijong ki kti ki kjat. La khot ia kane ka jaka ka Pham Phonix namar ba ka don hajan ka steshon Phonix.

Ha kane ka por ka rukom pyrkhat jong u shaphang bun kiei-kiei ka la nang kylla shuh-shuh Ka jingngeit bad ka jingshaniah jong u ha U Blei ka la nang jur Da kaba ngeit ba U Blei un pynbiang ia ki jingdonkam jong u baroh, u la sangeh noh ia ka jingkynshew pisa ha ka Life Insurance. Nalor kane, ka jingngeit jong u ha ki dawai doktor ka la nang hiar. U la sdang ban phai bad ban shaniah ha ki dawai bad ki jingiarap jong ka mariang U la pyrshang ia kane ka rukom sumar haba ka Kasturbai ka ioh ia ka jingpang duna snam ka bajur bha haba ka dang don ha Durban. Ka don ha kata ka por hapoh ka jingsumar u doktor. Haba u Gandhi u wan na Johanesburg u shem ia ka ba ka la raikhoh. Shisyndon u rah noh ia ka sha Pham Phonix bad hangta u sumar hi ia ka da lade, da kaba ktar na ka mluh bad ki musli musla bad kaba pynbam hateng-hateng da ka um soh, ki jhur bad ka dud. U doktor u la duh jingkyrmen, hynrei u Gandhi u pynieng pat ia ka na jingthiah.

Katba u Gandhi u dang bun kam bad la ki briew la khih-ka jingialeh pyrshah jong ki Zulus, ki trai shnong jong

ka Africa, pyrshah ia ka Sorkar Bilat. Ban pyndem ia ki, ka Sorkar ka la pyndonkam da ka tup ka man. Ka la long ka jingialeh ha kaba bun ki nongialeh ki la mynsaw. Sa shisien pat, kum ha ka thma Boer, u Gandhi u la ialam biang ia ka kynhun iarap jong u ban iarap ia kiba mynsaw.

Ka mynsiem ban shakri ia ki para-briew ka la nang pyniar ia ka jingmut jingpyrkhat jong u. Khnang ba un lah ban bret tylli ha ka jingshakri, u la poi sha ka jingpyrkhat ban nym ioh khun shuh. U la shim ia ka jingsmai ban iehnoh ia ka jingthiah lok-ka rukom ba ju khot ha ka niam Hindu ka Bramasharia. "Ngam lah ban im ha kajuh ka por na ka bynta ka doh bad ka mynsiem," u ong.

U la bat ia kane ka jingsmai haduh kaba kut jong ka jingim.

---

9. Ka Satyagraha

Ka jingpyrshang u Gandhi bad ki lok jong u ban pynioh ia ki hok ha ki nongIndia kam shym la seisoh satia. Hynrei ki la nang shah khniot pynban haba ka Sorkar ha u Nailar, 1906 ka la wanrah ia ka ain kaba dawa ba baroh ki nongIndia kiba naduh 8 snem, kynthei bad shynrang, ki dei ban leit ai kyrteng biang ia lade ha ka Sorkar bad ba kin da ai ruh ia ki jingshon kti jong ki. Hadien ba ki la leh kumta, ka Sorkar kan ai ia ki ia ka kad ba kin bat. Ki pulit pat ki lah ban bat ia uno-uno u nongIndia ha lynti syngkien ban shek lada u don kad ne em Ki lah ruh ban leit rung sha kï iing jong ki nongIndia ban kylli tohkit shaphang kine ki kad. Lada shem ba uno-uno u nongIndia um don kad, yn pynshitom ia u da kaba set patok, shain kuna ne da kaba beh noh na ka jylla Transvaal.

La pynmih khnang ia ka ain kaba kum kane khnang ban khang ia ki nongIndia ban rung mon sha Transvaal. Namar ba ka long ka jingleh shilliang khmat ia u nongIndia

bad ba ka ktah ia ka burom ka ijot jong u. Gandhi u la pynkhih ia u nongIndia baroh ban ieng ialeh pyrshah ia kane ka ain. Hapoh ka jingialam jong u, la pynlong ia ka jingialang ka baheh bha ha Johanesburg ha kaba la shim ia ka rai ban ialeh pyrshah ia kane ka ain, bad ban nym pyndem ha ka ban da lei-lei.

Ka kam ka banyngkong ha ka jingialeh ka long ban iakren bad iasaid shwa da ka ktien. Ha ka jingiakren bad jingiapyni bad ki bor Sorkar, ka Sorkar ka la kohnguh ban weng noh tang ia ka bynta jong ka ain kaba iadei bad ki kynthei: kiwei-kiwei ki bynta kin sah kumjuh.

Kane kam shym la pynhun ia u Gandhi. Kumta nalor kaba iakren bad ki bor Sorkor ha Africa, u Gandhi bad la ki para-nongtrei jong u ki la leit ruh shaduh Bilat ban pynpaw ha ka Sorkar kmie ia ka jingpyrshah ia kane ka ain bad ban kyrpad ruh ia ka ban pynduh noh ia ka. Hynrei ka Sorkar kmie ha Bilat kam shym la kohnguh satia. Kumta la pynjari ia katei ka ain ha u bnai Iymmang 1907. La buh ruh ba kan trei kam naduh ka shitarik u Naitung, bad ba ki nongIndia ki dei ban leit ai kyrteng hapoh ka shibnai.

Haba ka jingiakren da ka ktien kam shym pynmih soh ei ei, kaba sah ka long ban leh noh da ka kam. Kumta la mih ka Satyagraha kaba u Gandhi u batai ba ka dei. "ka bor kaba mih na ka jingshisha bad ka jingieit bad ka jingbym leh bor." U batai shuh-shuh ba, "ka long ka jingpynksan ia ka jingshisha da kaba pynshitom ym ia uta uba ialeh pyrshah hynrei, ia lade." La lum ia ki bolontiar bad la hikai ia ki ba ki dei ban long ki bajai-jai, kiba iaishah bad ba kim dei ba i shoh kylliang haba la shoh ia ki. Kine ki leit sha ka ophis kaba shim bad buh ia ki kyrteng jong ki nongIndia, bad ki ieng ban khang ia uno-uno u nongIndia uba wan ai kyrteng. Da kane ka rukom la lah ban khang shibun na kito kiba wan ai kyrteng, bad ka la pynpulom ia ka jingthmu ka Sorkar.

Ka Sorkar haba ka iohi ba ki nongIndia kim kohnguh bad ba ki ialeh pyrshah pynban ia ka ain jong ka, ka la kem bad set patok ia ki katto-katne na ki bad ka pynduh noh ia ki laisen khait jong ki ruh. Kane kam shym la pyntieng satia ia ki. Kumta haduh ka sngi ka bakut ban leit ai kyrteng, la shem ba don tang 5 na ka 100 ngut kiba la ioh ban leit ai kyrteng ia lade.

Kane ka la pynbitar shuh-shuh ia ka Sorkar. Ka la hukum ban kem ia u Gandhi bad katto-katne ki nongialam. La kem ia u Gandhi bad la bishar ia u ha ka 10 tarik u Kyllalyngkot, 1908.

Ha ka jingbishar u Gandhi um shym iada. U la phla hok ia ka jingleh be-ain jong u bad kum u nongialam, u la pan ia ka jingpynshitom ka bakhia tam. La rai patok ia u ar bnai bad la set ha ka patok Johanesburg hi.

Ka jingkem ia u Gandhi bad ia ki katto-katne ki nongialam kam shym la pyntlot satia ia ka jingialeh U General Jan Christian Smuts, u Myntri pisa-tyngka bad iada ri jong ka Sorkar, haba u iohi ia kane ka mynsiem ba-eh jong ki nong-India, u la wanrah ia ka jingtyrwa ba, lada ki nong-India hi da lade ki wan ban ai kyrteng mon sngewbha, un pynduh noh ia ka ain kumba la thmu ban pyntrei kam ia ka.

Haba la ioh kum katei ka kular na u Myntri jong ka Sorkar, u Gandhi ia uba la pyllait na patok, u la kren ha u paidbah iajong ba ki dei ban pdiang ia ka jingtyrwa bad ba ki dei ban leit ai kyrteng mon sngewbha. U paidbah babun hi u iamynjur; hynrei uwei u pathan u la ieng ban pyrshah, bad u la kynnoh ruh ia u Gandhi ba u la die ia ki nongIndia ha u General Smuts. Ym tang katta, u byrngem ban pyniap ruh ia uno-uno uba leit ban ai kyrteng ia lade.

Hapdeng jong kane ka jingbyrngem u Gandhi um shym tieng satia. Ma u bad katto-katne ki lok jong u ki la leit sha ka ophis shim kyrteng da ka jingthmu ba ma u, un ai

kyrteng nyngkong. Ha shwa ba un poi ha ophis, uwei na ki pathan, u Mir Alam, u la ieng ha khmat jong ki bad u la kylli shano kin leit. U Gandhi u la iathuh hok ia ka jingthmu jong ka jingleit jong u, bad ha kata ka khyllipmat hi, u Mir Alam u tied artat ia u na khlieh. "A Blei" u Gandhi u pyrta bad u kyllon artat ha shen. Wat haba u la kyllon kumta, u dang shah kynjat pat sa ha kiwei pat ki pathan.

La lap ia kane ka jingjia da ki katto-katne ki dohlieh kiba la pyrshang ban ai jingsumar ia u. Ym slem la wan lap ruh u Rev. Joseph Doke, u Minister jong ka Balang Baptist ha Johanesburg. U Rev. Joseph Doke u la rah noh mar-mar ia u sha la ung ha kaba u la ai ia ka jingsumar ka babiang.

U Rev. Joseph Doke u la ithuh bha ia u Gandhi. U la iohi ia ka jingim bad ka jingtrei jong u ha Africa bad kata ka la ring b.d shon jur ia u. U la iarap ban pynphriang ia ka khubor jong ka jingtrei u Gandhi da kaba thoh ia ka kot shaphang jong u kaba u ai kyrteng. *The Indian patriot in South Africa* lane, *U nongIndia ba ieit ri ha South Africa.* Kane ka kot ka long ka banyngkong eh shaphang u Gandhi bad u Rev. Joseph Doke u la kylla long u nongthoh u banyngkong eh shaphang u Gandhi.

Bun sngi u Gandhi u la shah sumar ha iing u Rev. Joseph Doke. Katba u dang shah sumar hangne, u ju phah rwai ha ka khun rit jong utei u phadri ia ka jingrwai Kristan bapawnam. "Lead Kindly Light" lane, "Lam Jingshai Hun" kumba la buh ha ka ktien Khasi da u Rev. John Jones. Ka dkhot ka banyngkong jong katei ka jingrwai kaba iadei bha bad u Gandhi ka ong:

"Lam jingshai hun, hapdeng jinglyngngoh bun,
Ah! lam ia nga;
Ka meit ka dum, nga ruh nga khlem jinghun,
Ialam ia nga;
Ri Me ia nga, ban i sha jyngai bah,
Ngam don jingkwah,-shijam ka biang ia nga."

Hooid, shijam ka la biang ia u Gandhi ba un lah ban pyndep ia ka kam kaba u la thmu ban pyndep. Haba u dang tlot, u la leit sha ka ophis shim kyreng ban pyndep ia la ka kam. Hadien kata, kiwei pat ruh ki sa iabud ia u.

Shaphang u Mir Alam, u Gandhi um shym buh-nud ia u. U la kyrpad ia ka Sorkar ba kan nym pynshitom ia u; hynrei ka Sorkar kam shym sngap. Ka la kem bad ka la set patok ia u Mir Alam.

Hadien, u Mir Alam u leit noh sha India Na India u thoh sha u Gandhi: " . ... ..Nga ngeit pat la khlain. Nga la pule ia ki jingjia ha Transvaal ba la pynmih ha ka kotkhubor Gujarathi .....Haba ngan leit sha la ka ri, ngan ialap ha ki paralok jong nga bad ngan leh katba don la ka bor."

Ka Satyagraha ka la trei kam bad ka la jop halor ka jingleh bor.

Haba ki nongIndia ki la leh ia ka jingbthah jong u General Smuts, ki la khmihlynti ba ma u ruh un pyndep ia la ka kular Hynrei um shym la bat ia ka jubanlak: um shym la pyndam ia ka ain kumba la kular.

Ki nongIndia ki la diaw bad ki la bitar shibun ia kane ka jingleh jong u General Smuts. Ban pynpaw ia ka jingsngew pyrshah ki la pynlong ia ka jingthang paidbah ia baroh ki sertiphiked kiba ka Sorkar ka la ai ha ki mynba ki la leit ai kyrteng ia lade

Ka long ka jingleh kaba bein Sorkar. Ka Sorkar ruh kam shym peit ia kane ka jingleh da ka khmat ka bajem. Ka la kem pat ia kiba bun ki nongIndia bad ka la knieh noh wat ia ki jingdon jingem jong ki ruh.

Hapdeng jong kane ka jingpyrshah ki nongIndia, ka Sorkar Transvaal ka la nang pynjur shuh-shuh ia ka jingsngew pyrshah jong ki da kaba ka pynmih ia ka ain kaba khang ia uno-uno u nongIndia ban ruug sha Trans-

vaal lymda u don ki sertiphiked. Ki nongIndia ki lah da thang lut ia ki sertiphiked bad kumta kim lah shuh ban rung sha Transvaal.

Kane ka ain ka buh ia ki nongIndia ha ka kutlad. Kaba sah ia ki ka long beit satang ban ialeh pyrshah ia kane ka ain bad ban nym kohnguh ia ka. Kumta, da ka mynsiem ialeh pyrshah, ki la rung la ka rung sha Transvaal bad ki la iaid die iingdie khlem laisen. Namar kane ka jingleh ba-ain jong ki, ki la shah kem. U Gandhi ruh u la shah kem lang bad ki.

Dei haba u dang don ha patok ba u ioh ia ka khubor ba ka Kasturbai ka don hapdeng ka jingshitom ka bajur. U lah eh ban lait na patok lada u siew ia ka kuna; hynrei u sngew ba ka jinglait kaba kum kane kam iadei dur satia bad ka ain ka dustur jong u nongialeh Satyagraha. Kumta u la thoh sha ka Kasturbai ba um lah ban wan bad lada jia ba ka khlad noh, un bat ia ka kular ban nym leit iingbriew shuh sa shisien pat.

Haba la pyllait ia u ha ka snem 1909, u Gandhi u la leit sha Bilat ban iakynduh bad ki rangbah nongsynshar jong ka Bilat bad ban wad ruh ia ka jingiarap jong ki. Saw bnai u la sah ha London hynrei um shym ioh jingiarap ei ei ruh. Kumta u la wan phai noh sha Africa.

Wat la ka jingsah jong u ha London kam sei-soh satia, hynrei ka jingwan phai jong u, ka la long ka jingioh jingmyntoi shibun ia u bad ia ka jaitbynriew India hi baroh kawei Ha ka jingwan phai jong u da ka jhád, u la pynlut ia ka por baroh ha kaba thoh ia kiei-kiei kiba la shoh ha ka jingmut jong u haba u ioh ban iakren bad ki nongIndia kiba don ha London Hapoh shiphew sngi u pyndep ia ka jingthoh da kaba thoh bad kti kamon bad kti kadiang-kylliang kylliang haba kawei na ki ka la thait. Ka jingmih na kane ka long ka kot banyngkong eh jong u, *Hind Swaraj* ha kaba u la thoh pyrshah ia ka jingleh bor bad jingpynmih snam ha kano-kano ka jingialeh.

---

10 Ka Pham Tolstoy

Hadien ka jingshah kem bad ka jingshah set patok bad jingbym biang shuh jong ka kam ka jam, ki nongialeh Satyagraha ki la poi sha ka khim bad ka kyrduh. U Gandhi hi ruh uba la pynlut ia la ka pisa, ka por bad ka bor ha kane ka jingialeh, u la poi sha kajuh ka khim bad ka kyrduh.

Ka jingiarap ka la wan na ki para-doh para-snam na India; hynrei kata kam biang ban kyrshan ia ki nongialeh Satyagraha bad ia ki ba-ha-ïing ha-sem jong ki. Ha ka por kaba kum kane, ka jingiarap ka la wan na uwei u Jew na German, u Kallenbach, uba long ruh u riewstad ha ka kam tei ïing tei sem. Une u la thied 1,1000 akar ka khyndew bad u la ai sngewbha ha ki nongialeh Satyagraha bad ki ba-ha-ïing ha-sem jong ki ba kin shong kin saa, kin trei kin ktah. U Gandhi, uba la sngewtynnat eh ia ki jingthoh u Tolstoy ka ri Russia, u la jer ia kane ka jaka da ka kyrteng jong u bad la khot ia ka, ka Pham Tolstoy.

U Kallenbach ruh u wan shong lang noh ha Pham Tolstoy bad u iasnohkti lang ruh bad u Gandhi ha ka jingialeh Satyagraha.

Kiba shong ha Pham Tolstoy ki trei hi ia ki kam ki jam Ki puh ki dain, ki thung ki tep, ki trei mistari bad ki suh juti. Ryngkat bad kine ki kam, ki pynlong ruh ia ka skul.

Ha kane ka jaka, ym don dawai doktor. La pyndonkam tang da ki dawai bad ki rukom pynkhiah jong ka mariang. Wat ki briew na shabar ruh ki wan wad jingiarap na Pham Tolstoy na ka bynta ki jingshitom ki babun jong ki.

Katba ka Satyagraha ka nang iaid bad katba nang kem ia kito kiba jam sha Transvaal, la mih ka jingpynbna na ka Sorkar ha ka snem 1911 ba ia ki ain leh shiliang ia ki nong-India yn pynduh noh, La pynmih ia kane ka jingpynbna kum ka burom ia ka jingkiew khet jong u Syiem George u basan jong ka Bilat. Kumta la pyllait noh ia ki nongIndia

baroh kiba la shah kem. La pynkut noh ruh ia ka Satyagraha kaba la neh saw snem.

Ia kane kajuh ka jingkyrmen la pynsawa ruh lyngba u Gopal Krishna Gokhale, u nongialam bapaw khmat ka ri India ha kata ka por, haba u wan jngoh ia ka jingtrei u Gandhi ha Africa ha ka snem 1912. Ha kane ka jingwan jong u, ka Sorkar Africa ka la pdiang burom ia u bad ha ka jingiakren bad u ka la kular ban weng noh ia ka khajna 3f bad kan pyndam noh ia ka ain kaba khang ia ki nongIndia ban rung sha Transvaal.

Hadien ba u la ioh ia kane ka jingkular, u Gokhale u la ong ia u Gandhi ba um donkam shuh ban sah ha Africa bad ba u dei ban wan noh sha la ka ri. U Gandhi wat la u burom bad u ñiew ia u Gokhale kum u nonghikai jong u, pynban u pynpaw ia ka jingartatien ba ka Sorkar kan bat ia ka kular. Shisha ka la long kumta: ka Sorkar kam shym la bat ia ka jubanlak. Nalor kata, la pynmong shuh-shuh ia ka jingsngew jong ki nongIndia haba ka kashari khlieh duh jong ka Cape Province ka la rai ha kawei ka mokotduma ba ym lah ban ithuh ne pdiang ia ka rukom kyntiewkurim jong ki nongIndia, lait noh tang ia kito kiba la leh kat kum ki ain Kristan. Kane ka rai ka la ktah jur ia ka burom jong ki nongIndia khamtam eh, ki kynthei.

Kumta la sdang biang ia ka jingialeh. Ha kane ka kynti, khathynriew ngut ki nongialeh satyagraha kiba kynthup ruh ia ka Kasturbai, ki la mih ban ialeh. Ki la mih na ka nongrit Phonix ha Natal bad ki la rung sha Transvaal. Namar ba ki la rung khlem permit, la kem bad la set patok ia ki. Hadien katto-katne sngi, sa khatwei ngut ki kynthei suda pat ki mih na Pham Tolstoy ban rung shapoh Natal. Kine shwa ba kin shah kem, ki la pynbor ia ki nongIndia kiba trei par dewiong ha Natal ban sangeh trei kum ka dak jong ka jingpyrshah ia ka khajna 3f ba ju buh ia ki. Ka la long ka jingpyndik ka bakhraw shibun haba kine ki la sangeh ia ki jingtrei.

Namar ba ki sangeh trei, kine ki nongtrei baroh ki la duh ia la ki kam ki jam bad ki ïing ki sem jong ki baroh Ki don baroh kumba ar hajar tam kiba kynthup ia ki 127 ngut ki kynthei bad 57 ngut ki khynnah. Shano kine kin leit bad hangno kin shong? U Gandhi u lum bad u pynlong ia ki baroh ki nongialeh Satyagraha. U ialam ia ki baroh ban rung sha Transvaal bad ki la iaid ia ka lynti kaba jngai laiphew hynriew mer.

Namar ba ki la rung sha Transvaal khlem permit, la kem ia ki. La kem ruh ia u Gandhi bad la rai patok ia u khyndai bnai. Hadien u Gandhi, la kem ia u Allenbach bad ia u Polak kiba la ia-iaid lang bad kitei ki paidbah.

Ia ki nongtrei par dewiong la hukum ia ki ban trei biang hynrei kim shym la kohnguh. Kumta la pynshitom bad la sympat ia ki kum ia ka blang ka masi khlem ain khlem rukom.

Ka khubor jong ka jingpynshitom bein khlem ain ia ki koidi Satyagraha ka la her shabar ki pud jong ka Africa. U Lord Hardinge uba long u Vice-Roy jong ka India ha kata ka por, haba u iohsngew ia kane, u la ieng ban kren pyrshah ia ka Sorkar Africa. Kane ka jingkyrshan ba khlem khmihlynti jong u Vice-Roy ka la long ka jingiarap bad ka jingai mynsiem shibun ia ki nongialeh Satyagraha.

U General Smuts u la kulmar jingmut wit-ly-wit. Ka patok bad ka jingpynshitom kim shym lah ban pyndem ia ki nongialeh Satyagraha. Kumta u la kylla jingmut bad u la pyrkhat ban leh eiei ban poi sha ka jingiasuk bad jingiasngewthuh jingmut bad ki nongIndia. Kumta u la thung ia ka kynhun nongtohkit ban peit biang ia ki jingdawa jong ki.

Hynrei kane ka kynhun tohkit kam long kaba pynhun ia u Gandhi, namar ka kynthup tang ia ki dohlieh suda. U la pyrshah jur ia ka bad u la dawa ba dei ban don ruh u nongIndia ha ka. Hynrei ym shym la shah shkor ia kane ka jingdawa jong u....

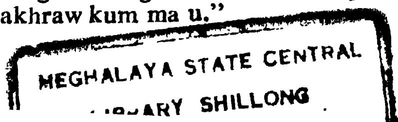
U Gandhi u iohi ba ka jingthung ia kane ka kynhun tohkit ne ka Komishon kan nym wanrah jingbha eiei ia ki nongIndia. Kumta sa shisien pat u la khot ia u paid nong-India ban sdang pat ia ka Satyagraha. Hynrei shwa ba un sdang ia ka, ka la jia noh ka jingsangeh trei kam jong ki nongtrei rel bad kano ka la nang pynkulmar shuh-shuh ia ka Sorkar. U Gandhi um kwah ban kynrup haba u nongialeh pyrshah jong u u don ha ka khim. Kumta u la hukum ban pynsangeh noh shwa ia ka Satyagraha tat haduh ban da kut ka jingsangeh trei jong ki nongtrei rel.

Ka jingpynsangeh jong u ia ka Satyagraha ka la pyn-sting ia ka jingkit ka Sorkar. Ka la pynjem ruh ia kiba pyrshah ia u. Ka jingmih kaba kham khraw na kane ka long ka jingplie biang ia ka jingkhang jong ka jingiakren iasuk, namar hadien, u General Smuts u phah khot ia u ban iakren bad iapynbeit biang ia ki jingdawa jong ki nongIndia.

Baroh ar ngut ki la iakren bad ki la iapoi ruh sha ka jingiabeit. Ha u Kyllalyngkot 1914 ki la iasoi ia ka jingia-kut jong ki da kaba la pynduh noh ia ka khajna 3f, kaba ithuh pat ia ki ain kyntiew kurim jong ki nongIndia bad kaba la pynsynjor ia ki katto-katne ki ain pyrkhing kiba iadei bad ki nongIndia.

Dang don kiwei pat ki hok kiba ki nongIndia ki dang dei ban ioh kum, kaba thied jaka puta, kaba weng noh ia ki jingkhum jingteh ha ka khaï ka pateng, ha ka shong ka sah bad kiwei-kiwei pat. Ka long ka jingkyrmen jong u Gandhi ba ia kine ruh ka Sorkar kan sa ai.

Hadien ba la iasoi ia ka jingiakut, la pynwai noh ia ka Satyagraha ha Africa ha u Naitung jong ka snem 1914, bad u Gandhi ruh, u khreh ban wan noh sha la ka ri. Shwa ba un mih, u la ai sngewbha ia u General Smuts shijur ki sandal kiba u suh hi ha patok. Arphewsan snem u General Smuts u la phong ia kine ki sandal. Haba u pynphai biang ia ki sha u Gandhi kum ka dak jong ka jingsngew burom, u phla: "Nga la phong ia kine ki sandal ha ki bun ki lyiur......wat lada nga sngew ba ngam long u babit ban ieng ha ki kjat jong u briew u bakhraw kum ma u."

11. Ka Jingsdang Ha La Ka Ri

Kaei kaba u Gandhi u la ialeh ha Africa ka la phriang kylleng ka ri India. Ki briew ki la peit sha u kum u nongialam u bashlur uba dei ban ioh ia ka jingiaroh bad ka burom. Kumta haba u poi ha Bombay ha ka 9 tarik u Kylla-Lyngkot, 1915, la don ka jingpdiang burom ia u. U paidbah babun u la wan ban ialum tang ban shu ioh ban peit ia ka khmat jong u.

Ha la ka ri u Gandhi um shym kyrkieh ban leit iashim bynta noh mar-mar ha ka sain pyrthei. Hynrei u la pynlut shwa ia ka por jong u ha kaba shang kylleng ka ri ban peit bad bishar ia ka jinglong jong ka ri bad ka jaitbynriew. Nalor kiwei pat ki jaka, u la leit jngoh ia ka Kolej Santinekitan ha Calcutta ia kaba la seng da u myllung bakhraw jong ka ri, u Rabindra Nath Tagore. Hangne u Gandhi u la iakynduh bad une u myllung uba la ai nyngkong ruh ha u ia ka nam, 'Mahatma' kaba mut, u bakhraw.

Ha Santiniketan u Gandhi u la iakynduh ia ki khynnah skul bad ki nonghikai. U la lah ban pynbor ia ki ban trei hi ia la ki kam bamanla ka sngi jong ki kum, ka sait jain sait nep, ka shet ka tiew bad ka khlieng ka sait.

Hadien shisnem jong ka jingiaid khmih kai bad ka jingpeitthuh ia la ka ri bad ka jaitbynriew, u Gandhi u la thaw ia la ka iing harud ka nougbah Ahmedabad ha kaba ma u bad ki briew jong u kin iashong iasah. Hynrei ka iing kaba u la thaw kam long ka iing pakidulan; ki long ki iing trep barit ba la thaw tang da ki dieng ki siej. Ia kane ka iiug u Gandhi u khot ka Ashram, kaba mut, ka jaka jong ka jingduriap bad ka ka jingim pyrkhing.

Baroh kiba shong ha kane ka iing ki dei ban bud ia kine ki ain:

1. Ban kren ia ka jingshisha;
2. Ban bud ia ka ain Ahimsa kaba mut ban nym leh bor ne pynmynsaw iano-iano ruh;
3. Ban bud ia ka jinghikai Bramasharta;
4. Ban pyrshah ia ka jingsngew bym bit ktah ia kiwei pat, kata, kum u khrawjait ia u pohjait;
5. Ban trei ban ktah da la ki jong ki kti ki kjat;
6. Ban long u bashlur bad u bahok; bad
7. Ban trei hi ia la ki jong ki kam.

Ha kane ka Ashram u Gandhi u la pdiang ruh ia kawei ka iing pohjait ban iashong iasah ryngkat. Ia kane ka jingleh jong u la pyrshah jur ym tang da ki paralok jong u shabar, hynrei wat da kiba napoh ka Ashram hi. U Gandhi u byrngem ba lada kim shah ia katei ka iing un mih noh bad un leit sah noh bad ki. Dei haduh ba un da byrngem kumne ba ki sa shah ia katei ka iing.

Ym tang ba u shah ia ki pohjait ban ia-im iasah ryngkat, hynrei u hikai ruh ia ki briew jong u ba ym dei tang u pohjait uban khat bad ran jakhlia, hynrei, baroh ki dei ban trei lang kumjuh.

Shen hadien ba u Gandhi u la pynbeit ia ka jaka shong jaka sah, la wan ka jingkhot ba un leit ban iarap i·· ki nongrep kiba don ha ka Distrik Champaran ha ka jylla Bihar. Uwei u nongrep na kane ka jaka u la wan kyrpad ia u ban leit iarap lem ia ka jingshah lehbein jong ki nongrep ha kata ka jaka, ha ka kti jong ki trai jingthung kiba dei ki dohlieh. U Gandhi u la leit ban tohkit da lade hi. Shen ka Sorkar ka la hukum ia u ban mih shisyndon na ka Distrik hynrei. u Gandhi um patiaw. La kem ia u, hynrei ka Sorkar ka shem ba ka la leh bakla da kaba kem ia u; kumta ka pyllait noh ia u.

Ka jingtohkit u Gandhi ka la pynbor ia ka Sorkar ban thung ia ka Kommishon ban tohkit ia ka jingud jong kita ki nongrep bad u Gandhi u long uwei na ki dkhot jong ka. Haba la peit bad bishar bha, ka jingmih ka long ka jingpynksan ia ki nongrep.

U Gandhi u la dei ban iehnoh ia ka Champaran bad ban wan her sha ka nongbah Ahmedabad namar hangta, la khih ka jingialeh hapdeng ki nongtrei thain jain bad ki trai. Haba u shem ba ki jingdawa jong ki nongtrei ki long kiba shongnia, u bthah ia ki ba kin sangeh trei bad ba kin trei da kiwei pat ki kam katba ki dang don ha ka jingsangeh trei.

Ki nongtrei ki la shongshit bad ki la kohnguh ban sangeh trei. Hynrei tang hadien ar taiew, ki la sdang ban duh mynsiem noh. Ban pynshlur bad ai mynsiem pat ia ki, u Gandhi u la ong ba u ruh un shah shitom lem bad ki da kaba un nym bam jingbam lymda poi sha kano-kano ka jingpynbeit. Kane ka la ai mynsiem shisha ia ki bad ki la ieng skhem ha ka jingialeh.

Ka jingneh bad ka jingieng skhem jong ki ha ka jingialeh ka la wanrah ha ki ia ka nong. Ki trai ki la kohnguh ban iakren pynbeit bad ban poi sha ka jing-pynbeit lang.

Hadien jong kane, shen u Gandhi u la dei ban leit her pat sa sha Distrik Kheda ha Gujarat, ha kaba ki nongrep ki la ud ia ka jingshah siew khajna wat haba ka rep ka riang jong ki ka sniew. U Gandhi u la ai jingmut ia ki ba kim dei ban siew khajna bad ban ieng skhem ha kata ka nongrim. Hadien saw bnai jong ka jingia-leh, la lah ban pynbor ia ka Sorkar ban pyllait noh ia ki nongrep ki baduk na ka jingsiew khajna.

Haba ki briew jong kano-kano ka jaka ki donkam ia u, u kloi ban trei bad ban shah shitom namar jong ki. U long pat ruh uba kloi ban trei na ka bynta ka Sorkar haba u sngew ba ka donkam ia ka jingiarap

jong u. Ha ka snem 1918 haba ka Thma Bah Banyngkong ka dang jur, ka Sorkar Bilat ha India ka la kyntu ia ki briew ka India ban rung sha ka kam shipai ban iada ia ka hima Bilat. U Gandhi u la shim ia la ka bynta da kaba u iaid kylleng ka ri ban kyntu bad pynrung ia ki para-ri sha ka kam shipai.

Shibun ki briew ki la pyrshah ia kane ka jingleh jong u. Ka jubab jong u ka long ba kum u nongshong shnong ha ka hima Bilat, ka dei ka kamram jong uwei-pa-uwei u nongIndia ban iarap ia ka hima ha ka por jong ka jingma.

---

12. Ka Sorkar soitan

Ka Bilat ka la jop ha ka thma. Ki nong-India ki la kyrmen ba kan kham pyrkhat jynsur ia ki nong-India da kaba ai ha ki ia ki hok ki babun kiba ki dei ban ioh. Hynrei ka Sorkar ka la pynmih pynban ha u bnai Lber 1919, ia ka ain ba la tip kum ka Rowlatt Bill kaba thmu ban tem ia ka jingiakhih kulmar, ka jingiakhih pyrshah Sorkar bad ka jingiashoh iapyniap. Hapoh kane ka ain ruh ka Sorkar ka lah ban hukum ia uno-uno ban shong tang ha kawei ka jaka bad ba um dei ban leh ia kano-kano ka kam ba la mana da ka Sorkar.

Da katei ka ain la shim noh shibun ia ki hok jong ka jingim laitluid, khamtam eh, ia kito kiba trei ha ki kam sain pyrthei. Kumta baroh ki nongialam jong ka ri ki la pyrshah jur ia katei ka bill. Ban pyrshah ia katei ka bill, u Gandhi u la plan ba ka jingialeh kam dei ban long tang da ki katto-katne ki nongialam, hynrei ba u paidbah baroh jong ka ri u dei ban iashim bynta Kumta u la iaid kylleng ka ri ban kren bad pynsngewthuh ha ki nongialam bad ha ki paidbah shaphang katei ka bill. Ha kane ka por, ka la shat ha ka jingmut jong u ba ka jingsdang ia ka jingpyrshah ka dei ban long da ka hartal bad ban shim ia ka kum ka sngi

jong ka jingshah jingit bad ka jingduwai. Ha ka jingkhot jong u, kumba ring u maknet, u paidbah jong ka ri India baroh kawei u la mih ban pynlong ia ka hartal ha ka 6 tarik u Iaiong, 1919. Da ka jingbakla, ha Delhi pat la pynlong ia ka hartal ha ka 30 tarik. Ka la don ka jingshit rhem ka bakhraw katta-katta ha ka ri baroh kawei bad ki hartal ha kitei ki sngi baroh ar ki la long kiba jop. Ka jingshit rhem jong u paidbah ka long haduh katta ba u Gandhi ruh um shym poi pyrkhat. Hangne u Gandhi u iohi haduh katno u paidbah u buh ia ka jingshaniah bad ka jingngeit ha u.

Ka jingshongshit u paidbah ka la lam sha ka jingkulmar bad ka jingshah siat ha ka hartal kaba la long ha Delhi. Kumta tang shu kut ka sngi hartal, u Gandhi u la mih na Bombay ban leit sha Delhi. Hynrei shwa ba un poi ha Delhi, ka Sorkar ka la hukum ia u ba um dei ban rung ha Delhi. Um shym patiaw satia ia ka jingmana jong ka Sorkar bad u la leit la ka leit. Kumta ka sorkar ka la kem ia u bad ka la wanrah biang ia u sha Bombay.

Ka khubor jong ka jingkem ia u ka la pur kum ka ding kaba pluh ha khlaw. Ka la nang pynshit shuh-shuh ia u paidbah uba la shit lypa, bad ka la nang ialam ruh sha ka jingkhih kulmar ha ki nongbah ki babun jong ka ri.

U Gandhi u iohi ba u paidbah um pat lah ban pdiang ia ka Satyagraha. Dang bun kiba leh kulmar. Na ka bynta kitei ki jingkhih bad ki jingleh kulmar baroh, u la shim ia ka jingkit ha lade da kaba shah jingit lai sngi.

Ha kajuh ka sngi kaba u Gandhi u la pynbna ban shah jingit, kata ha ka 13 tarik u Iaiong, 1919, la jia pat ka jingsiat ka bashyrkhei ia ki briew kiba ialum dorbar ha ka madan ba la khot Jalianwalla Bagh, ha Punjab. Katei ka madan ka don ki kynroh baroh sawdong jong ka bad ka don katto-katne ki jaka mih. U Reginald E. H. Dyer, u Komandar Phareng uba dang shimti shen ia ka kam, u la ai ka jingmaham ba ym bit ban ialum bad ban pynlong jingialang. Hynrei ym shym la pule bha ia kane ka jingmaham jong u. Kumta u la wanrah ia ki shipai jong u

bad u ai hukum ban siat ia kita ki briew kiba don hangta. Khlem tiar bad khlem jingiada, 400 ngut ki briew hangta ki kyllon iap kum ki blang ki masi bad kumba 1,000 ngut pat ki mynsaw ha ki kuli u Dyer.

Wat la u Dyer u la leh ia kane ka kam kaba pynshyrkhei rem, pynban ka Sorkar kam shym la pynshitom ia u. Kane ka jingleh ka Sorkar ka la tuh noh syndon khoit ia ka jingshaniah kaba ki nong-India ki don ha ka Sorkar Bilat. U Rabindra Nath Tagore u pynphai noh shisyndon ia ki medal bad ki khusnam kiba u la ioh pdiang na ka Sorkar. U Gandhi ruh u la leh kumjuh bad ryngkat bad kata, u la kren pyrshah khlem riej ia ka Sorkar, u da khot ia ka rukom synshar jong ka, ka jingsynshar 'soitan'.

Haba ym don shuh ka jingshaniah ia ka Sorkar bad haba la khein ia ka kum ka Sorkar 'soitan' kumno te yn dang iatrei lang bad iasnohkti ha ki kam jong ka? La dei ban pyndkut bad ban weng noh ia kano-kano ka jingiadei. U Gandhi kumta u la khot ia u paid ka ri ban weng noh ia lade na ka jingiadonkti bad ka Sorkar bad ban nym iatrei lang shuh bad ka. Da kane u mut ba ki nongtrei kam Sorkar ki dei ban risain na ki kam jong ki; ki riewsaid ain ki dei ban sangeh ka leit sha Kashari Sorkar; ki khynnah skul kim dei shuh ban leit ha ki skul Sorkar; bad baroh ki briew ki dei ban bret noh ia ki tiar ki tar nongwei, khamtam eh ia ki jain ki nep.

Ka Seng Congress ka la shim ia kane ka plan kum ka lynti ban pyllait ia ka ri na ka jingsynshar nongwei. Ki paidbah ruh haba ki iohsngew ia kane ka jingkhot, ki la khih buk. Shibun ki riewsaid ain ki la iehnoh ia ki kam jong ki bad ki khynnah skul ruh ki la iehnoh ia ki skul bad kolej jong ki. Ha ki nongbah babun ka la don ka jingthang paidbah ia ki jain ki nep nongwei. U paidbah u la nang mih sha madan bad kynthei bad shynrang ban iashim bynta ha ka jingialeh.

Kane ka la long ha ka snem 1920 bad ha kane ka por, u Gandhi u ieng marwei kum u nongialam. Ki paidbah na

sawdong jong ka ri India ki peit tang sha u ban ai ia ka jingialam.

Ka jingkhih bym-bit-iatrei-lang bad ka Sorkar ka la nang shit rhem na kawei ka por sha kawei pat. Hynrei kyndit kyndit ha ka shitarik u Rymphang, 1922, la don ka jingleh kulmar jong u paidbah ha ka jaka ba ki khot Chauri Chaura, ha ka jylla Uttar Pradesh ha kaba ki la thang ia ka kali pulit lem bad ki pulit kiba don hangta. Kane ka jingjia ka la pynkthang ngang ia u Gandhi. Um banse ban khot pat ia u paidbah ban pynsangeh noh shwa ia kane jingiakhih.

Tang shu mih ka kyntien na u, ka pyrthei India ka thanda iar. Ka mynsiem ialeh jong ki briew ka kylla pjah bad ka nang pjah ruh suki-suki. Dei ha ka por kaba kum kane ba ka Sorkar ka shim kabu da kaba kem ia u Gandhi ha ka 10 tarik u Lber, 1922, bad la rai patok ia u hynriew snem.

U Gandhi um shym la shong ha patok kumba la rai. Ha u bnai Kyllalyngkot, 1924, u la dei ban leit sha hospital ban shah shna apendik. Namar ka jingbym khlain bha jong u hadien ba la shna, ka Sorkar ka pyllait noh ia u.

Katba u dang sumar ia lade, ki briew jong ka ri pat ki don hapdeng jong ka jingia-um snam. Ki Hindu bad Muslim kiba la iatylli lang ha ka jingkhih bym-bit-iatrei-lang, mynta ki ieng ban ialeh pyrshah kawei-ia-kawei pat. Ha kane ka jingialeh markynti, da ki spah ki briew ki la iaiap bad iamynsaw.

Ka la pynpang shibun eh ia Gandhi ban iohi ia kane. Kum u nongpyniasuk u ialeh ban pynwan pat ia ka jingiasuk bad ka jingiatylli hapdeng kine ki ar kynhun. Ban wanrah ia kane, u la shah jingit ia lade 21 sngi. Kane ka jingpynshitom jong u ia lade ka la pynlong ia ki nongialam Hindu bad Muslim ban wan sha u, bad ban kular ba kin ialeh ban iashong suk shong sain pat.

Hadien ka jingiakhih kulmar, ka jingiashoh iadat bad ka jingiapyniap, la pynlong ia u Gandhi ban sangeh shwa na ka kam sainpyrthei, bad ban iaid kylleng ka ri ban hikai ia ki briew kumno ba kin ialeh pyrshah shwa ia ka biej, ka duk, ka pang bad ka jingsngew poh-jait, khraw-jait kiba la pynjot pynpra bad pynsah dien ia ka ri. Da kane ka jingthmu u la iaid kylleng ka ri ban kyntu jur ia ki briew ba kin pyndonkam da ka shalyntem thain jain ban pynmih ia ki jain thain hi, khnangba da kata, ki lah ban bsa bad pynim ia lade ruh. Ym tang ba u shu kyntu ia kiwei pat, hynrei ialade ruh u leh kumjuh. U pynlut shi-shikynta man la ka sngi ban thain jain. Ka jingkyntu jong u ka la pynmih bun bun ki nongthain jain, bad ka la pynmyntoi ia ki ruh.

Ha ki jingiaid lynti jong u na kawei ka jaka sha kawei pat, u jied mon sngewbha ban shong rel da ka thadklas kaba u rit u ria, u duk u suk jong ka ri u ju shong. Hooid ha kane por, u la kyntait noh ia ka spah ka phew, ka jingim suk im sain bad ia ka jingim pahuh pahai. U la jied mon sngewbha ia ka jingim duk bad u la pynduk ia lade ban pyniaryngkat bad ki milian kiwei pat ki baduk ki batoi. Baroh kaba u don ka long tang ar jur ki slipar dieng, ka iit khmat, u khulom, ka kot jingduwai, ar tylli ki boul bam ja, ka shamoit bad u proh.

U la ialeh pyrshah ia ka jingduk da kaba u im duk ia lade.

13. Na Dandi sha London

Wat la u Gandhi u la sangeh khyndiat snem na ki kam sain pyrthei, hynrei u rnga ding jong ka mynsiem ialeh lait-luid u dang rhem hi ha ki nongialam bad ha u paidbah kumjuh. Ki jingiakren hapdeng ki nongialam ka long ban dawa bad ban ialeh ban lait noh syndon bak na ka kti u Phareng. Kumta ha ka jingialang jong ka Congress kaba la long ha u Nohprah, 1929, ha Lahore, hapoh ka jingialam u Nehru, ka la shim ia ka rai ban ialeh ban ioh syndon noh

ia ka jingiaitiuid bapura bad ban mih noh na ka hima Bilat. Ban poi sha kane ka jingthmu ka Congress ka bthah ia ki dkhot jong ka baroh ban mih noh na ki Dorbar Thaw Ain; ka khot ruh ia u paidbah ban nym kohnguh shuh ia ki ain jong ka Sorkar bad ban nym siew khajna shuh. Kane ka long kata ka jingkhih pynkhein ain Sorkar lane ka *Civil Disobedience Movement.*

Wat la ka Congress ka la pruid dak ia ka jingialeh, hynrei ban plan kumno ban pyntrei kam ia katei ka rai pat, ka la shu shaniah beit ha u Gandhi. U Gandhi u leit sha ka Ashram jong u ha Ahmedabad ban pyrkhat bad duriap kumno ban pyntrei kam ia kane. Katba u dang pyrkhat kumta, ka ri baroh kawei ka ap bad ka sngap ia ka ktien na u.

Ka jingthmu jong ka jingkhih ka long ban poi noh syndon sha ka jinglaitluid Kumta, ka la shat ha ka jingmut u Gandhi ba ka kam ka banyngkong ka long ban khot ia u paidbah ban rakhie ia ka 26 tarik u Kyllalyngkot, 1930, kum ka sngi jong ka jinglaitluid. La pynbna ia kane ka jingrai jong u bad shisyndon u paidbah ha kane ka sngi u shim ia ka jubanlak ban nym dem shuh hapoh ka jingsynshar u Phareng.

Ka kam ka babud ka long ban pynkhein ia ka ain mluh jong ka Sorkar. Ka mluh ka long ka jingai jong ka mariang da kaba shna ia ka na ka um duriaw. Ka long ka jingmyntoi ia u baduk basuk. Hynrei ka Sorkar ka la khang ia ki briew ban shna bad ban die mluh Kumta u Gandhi u la khot ia ki paidbah ban pynkhein ia kane ka ain kum ka jingsdang ha ka jingiakhih pynkhein-ain-Sorkar.

Ban leh ia kane, u Gandhi u plan ban iaid shaduh rud duriaw bad haogta ban shna ia ka mluh da kaba pynrkhiang ia ka um duriaw ha u ketli. Kumta la pynbeit bad la sdang ruh ia kane ka jingiaid ha ka 12 tarik u L-ber, na Ahmedabad.

Kiba la iashim bynta ha kane ka jingia-iaid bapawnam ki long 79 ngut ki nongialeh Satyagraha na ka Ashram u Gandhi lem bad kiwei pat ki nongialam, kum ki jong u

Nehru bad u Vallabhhai Patel. Da ka kjat ki iaid bad ki la dei ban iaid lyngba na kawei ka nongkyndong sha kawei pat. Katba ma ki ki nang ia-iaid kumta, u paidbah babun ha man ki jaka u ia-ieng ban pdiang sngewbha ia ki da ki syntiew lem bad ka jingiarisa, jingiapyrta. Ha lynti lynti u Gandhi bad u Patel ki nang kren artat artat ha ki paidbah. Ki kyntu ia ki ba kin trei ia kino-kino ki kam kiban pynbha ia ka ri, ba kin long ki bajai-jai bad ba kin iashim bynta ruh ha ka jingkhih pynkhein-ain-Sorkar. Kumne ki la ia-iaid haduh ba kin da poi ha ka jaka harud duriaw ba la khot Dandi. Ki poi ha kane ka jaka ha ka 5 tarik u Iaiong, Ka la shim por ia ki ban iaid haduh 26 sngi, bad ki la iaid haduh 241 mer ka jingjngai Hynriewphew-wei snem u Gandhi u la don ha kane ka por hynrei dei ma u uba iaid stet tam eh.

Ha ka sngi ka babud, la pynlong jingduwai shwa; hadien kata, ki leit sha rud duriaw bad ki shna mluh da kaba pynthnam ha u ketli. La pynkhein bad la iuhroit ia ka ain mluh ka Sorkar!

Ka kam be-ain hi ka long ka barit, hynrei ka jingktah jong ka ka long ka bakhraw bad ka baiai haduh katta·katta. Kane ka jingleh be-ain ka barit ka la pynkhih buk-ly-buk ia ki paidbah. Ma ki ruh ki la bud ia ka kam pynkhein ain Sorkar. Kim khein ain shuh bad ki la shna mluh madan katba ki mon la kum bym don jingkhang eiei ruh. Ym tang katta, ki paidbah kim kohnguh shuh ban siew ia ka khajna ba labuh da ka Sorkar.

Ka ri India ka la khih. Ka Sorkar ruh kam shym hun ban shu sngap bad ban shu peit. Ka la kem bad set patok kumba hynriew hajar ngut ki paidbah bad ia kiba bun ki nongialam.

Hadien ba u la dep pynkhein ia ka ain mluh, u Gandhi u pyntip pat sha ka Sorkar ba lada kam pynduh syndon ia ki ain mluh jong ka, un leit kurup ia ka jaka shna mluh ka Sorkar ha Dharasana kaba don 150 mer na Bombay. Hynrei shwa ba un leh ia kane, ka Sorkar ka la kem noh ia u ha ka 5 tarik u bnai Jymmang.

Wat la u Gandhi u la shah kem, hynrei ia ka jingthmu ban leit kurup ia ka jaka shna mluh ka Sorkar ha Dharasana ym shym la pynsangeh satia. Ki nongialeh Satyagraha kiba don kumba 2,500 ngut hapoh ka jingialam jong ka Sarojini Naidu, ka myllung jong ka ri, ki la leit ban pyndep ia ka jingthmu. Haba ki la poi hajan kata ka jaka, ki la lum ia lade shi-kynhun-kynhun. Ki la iohi ia ki pulit ba ki ieng pahara ban khang ia ki, bad ki tip ba lada ki poi hajan jong ki kin sa shah shoh; hynrei jar-jar bad jai-jai ki iaid la ka iaid. La hikai ia ki ba kim dei ban shoh kylliang haba la shoh ia ki bad ba kim dei hi ruh ban kah ne iada ia lade. Kumta ruh ki leh haba ki pulit ki shoh ia ki. Don na ki kiba pait ka khlieh, don pat kiba pait ka tyrpeng. Khlem iada ia lade, kim lah shan slem. Kumta ki kyllon bad ki thiah halor ka snam jong ki hi. Hadien ba ki pulit ki la kham bitar da ka jingiaitur jong kawei pat ka kynhun ki sdang pat da kaba kynjat ia ki rangbah na ka kpoh. Ha kane ka jingshah shoh shah kynjat, ar ngut ki nongialeh ki la iap bad 300 ngut ki la mynsaw. Ia ka Sarojini Naidu la kem bad la set patok.

Katba u Gandhi bad kiwei pat ki nongialam ki dang don ha patok, la pynlong ia ka Dorbar Pyllun ha London ha kaba katto-katne ki nongmih khmat na India ki la iashim bynta Ka Congress kaba ieng na ka bynta u paid ka ri India kam shym don ha kane ka Dorbar Pyllun bad kumta, ka Dorbar kam shym la lah ban rai eiei.

U Myntri Rangbah, u Ramsay MacDonald, u la pynpaw ha ka Dorbar ia ka jingkwah ba ka Congress ruh kan shim bynta ha kawei pat ka Dorbar kaba kum kane. Kumta la pyllait noh ia u Gandhi bad ia kiwei pat ki nongialam ha ka 25 tarik u Kyllalyngkot, 1931. Hadien kane, u Gandhi u la pan bad u la ioh ban iakren bad u Lord Irwin, u Vice-Roy ka ri India. Hadien ki jingiakren kiba bun sien, ki la iasoi ia ka jingiakutlang ha u Lber, 1931, kaba la pyndam noh ia kito ki aín mluh ki basniew ia u paidbah bad la shah wat ban shna mluh bad ban die ia ka ha nongkyndong. Da kane ka jingiakut, la pyllait noh ruh ia kito baroh kiba la shim bynta ha ka jingiakhih.

Ha ka jingiakren u Gandhi bad u Irwin, la ban biang ba ka Congress ruh kan shim bynta ha ka Dorbar Pyllun ka ba-ar kaban long ha London. Kumta ha ka 29 tarik u Nailar u Gandhi, kum u nongmih khmat bamarwei jong ka Congress, u mih ban leit sha katei ka Dorbar.

Shwa ba un mih, u la pynpaw ia ka jingartatien sha-phang ka jingseisoh jong kane ka jingleit. Kane ka la jia shisha. U la wan phai suda namar ka Dorbar kam shym la lah satia ban rai halor kaba thaw ia ka Riti Synshar jong ka ri India.

Hynrei kane ka jingleit bad ka jingsah jong u ha London ka la ai ia u katto-katne ka jingsngew hun. U la ioh ban iakynduh bad ki paidbah ka London bad ki, ki la ioh ban ithuh ia u kumba u long. Hynrei kaba kham bha eh na kane ka jingsah jong u ka long ka jingleit jngoh jong u ia ka Lancashire, ka jaka thain jain thain nep. Hangne ka la don ka jinghiar jong ka jingtrei bad ka jingduh kam jong ki katto-katne ki nongtrei na ka daw ba u Gandhi u la khang ia ki nongIndia ban thied ia ki jain nongwei. U Gandhi u la kren bad pynshai ia ki ba ka jingduh kam jong ki kam pat long eiei ruh haba ianujor bad ka jingduh kam u paid nong-India, bad ba ka dei ban pynioh kam ia ki da kaba pynshlur ba kin thain hi ia ki jain ki nep. Haba ki la sngewthuh, kim shym la buhnud ia u hynrei ki la pdiang sngewbha ia u kat sha ba u leit.

U Gandhi u la sah ha ka thain ka baduk jong ka London kaba ki khot East End. Hangne u la pynlong lok bad ki khynnah kiba la sngewtynnat eh ia u, bad kiba la pynpaw ia kata da kaba ai ia ki jingai sngewbha ia u.

Um shym la ioh lad ban jubab ia ki shithi jong ki haba u dang don ha London. Dei ynda haba u la poi sha India bad haba u la shah kem, u sa ioh ia ka por ka bakylluid bad u sa jubab ia ki shithi jong ki - na patok!

Ha London u Gandhi u ieng ban mih khmat ym tang ia ka seng Congress, hynrei khamtam eh ia u paid baduk, u

kup shiliang u sem shiliang ka ri India. Ym shuh kum ha ki sngi shong skul jong u, mynta um shym la riam bha shuh kumba riam ba beit u nongsepngi. U riam beit hi kumba u ju riam ha la ka ri da kaba kup bad kyllain tang da ka jain stang sawdong ka syngkai. Haba u Patsha ka ri Bilat u khot ia ki nongmih khmat ka India ban iakhublei kti bad u, la don kiba ai jingmut ia u Gandhi ba un kham riam kham bha noh. U Gandhi u la kyntait ia kata ka jingai jingmut, bad u ong ba ka bha ia u ban nym leit sha u Patsha, lada kata ka riam jong u kam iahap dor ban ieng ha khmat jong u.

Ha London u la ioh lad ruh ban iakynduh ia ki katto-katne ki riew khraw ka Bilat, kum u George Barnand Shaw, u nongthoh drama bapawnam, u Chales Chaplin, u aktor biria bapawnam bad ki dkhot jong ka Parliament. Ia u Charles Chaplin um shym kwah ban iakynduh namar ba u dei u aktor sinema; hynrei haba la iathuh ba u Chaplin u wan na ka iing ka baduk, u sa kohnguh ban iakynduh ia u.

Ha ka jingwan phai jong u sha la ka ri, u iaid lyngba ka ri Switzerland, ha kaba, u la iakynduh ia u Romain Rolland, u nongthoh jingiathuh khana bakhraw jong ka ri France bad uba la thoh ruh ia ka kot shaphang jong u. U la sangeh ruh ha Rome. Um shym la ioh ban iakynduh ia u Pope, hynrei u la ioh lad ban iakynduh ia u diktator ka Italy, u Benito Mussolini. Ha ka jingkren bad u, u Gandhi u iohi ba une u radbah jong ka Italy u long u briew uba synshar da ka bor.

Hadien ka jingiaid shang pyrthei jong u, u la wan pat sha la ka ri ha kaba u la poi ha Bombay ha ka 28 tarik u Nohprah, 1931.

---

14. Ki Harijan

Ym tang ba u Gandhi u la wan suda sha la ka ri, hynrei u la wan ruh ban snem ia ka ri hapoh ka jingthom bor jong ka Sorkar ka bathymmai ka Bilat, hapoh ka jingialam jong u Ramsay MacDonald. Kane ka Sorkar ka la kynnoh ia ka Congress ba ka thaw khlem ain ia ka Sorkar lajong kaba don kajuh ka kyrdan kum ka Sorkar Bilat hi. Kumta, ka la kem ia u Nehru, u Vallabhbai Patel bad bun ki nongialeh laitluid. Shitaiew hadien la kem ruh ia u Gandhi bad la set ia u ha patok Yeravda ha Poona.

Ha u Nailar jong ka snem 1932 la mih ka jingpynbna na ka Sorkar ban pynlong bad buh ia ki jait bapoh ki nongjied nongmih khmat kyrpang la kajong hi. U Gandhi u iohi ba ka jingbuh kyrpang ia ki jait bapoh kumne kan nang pynjur shuh-shuh ia ka jingsngew iapher hapdeng ki para-nongIndia bad kata kan lam sha ka jingjot jingpra Nalor kata, u Gandhi shimet ruh u isih iap isih im ia kane ka jingpyniapher. U la kutjingmut ban ialeh pyrshah ia katei ka jingthmu ka Sorkar. U la pynbna ban shah jingit haduh ban da iap lada ka Sorkar kam weng ia katei ka jingthmu, bad u la sdang ruh ia ka naduh ka 20 tarik u Nailar.

Hadien khyndiat sngi jong ka jingshah jingit jong u, u Gandhi u la pynpaw ia ka jingtlot; bad u la nang tlot nang tlot ruh kawei ka sngi hadien kawei dat. U doktor uba peit ia u, u la ong ba u lah ban poi sha kaba ma.

Kane ka jingshah shitom jong u ka la pynshitom bad pynpisa ruh ia kiwei pat ki nongialam. Kim suk ban shu peit ia u ba u shah shitom bad ki tieng ruh ioh ki duh noh ia ka jingim bakordor jong u. Kata ka la pynbor ia ki ban pyrshang ban wad ia ki lad ban poi pat sha ka jingiabeit. Ki la khot ia ka jingialang jong ki nongmih khmat na ki jait bapoh bad na ki jait bakhraw ban iapyrkhat da kawei pat ka lad. Hadien ka jingiakren, la iapoi sha ka jingiasngewthuh jingmut bad la rai ban pynmih ia kawei pat ka

rukom jied nongmih khmat kabym iadei satia kum ka plan ba la thmu da ka aorkar.

U Gandhi um pat sangeh ia ka jingshah jingit. U da ap haduh ba ka Sorkar kan da kohnguh ia ki kyndon jong katei ka rai. Ka Sorkar Bilat ha London ka la shong pyrkhat mar-mar ia katei ka kam bad ka la pdiang ruh ia ka plan ba la iamynjur lang da ki nongIndia. Hadien kata, u sangeh noh ia ka jingshah jingit jong u.

Ban nang pynkyntiew shuh-shuh ia ki jait bapoh, u Gandhi u la pynmih sa ia ka kotkhubor kaba u ai kyrteng, "Harijan" bad kane ruh ka la long ka kyrteng kaba u la ai ia ki jait bapoh kaba mut, "ki khun U Blei".

Hadien ka jipgset patok ka bakhah-khah, ka Sorkar ka la pyllait noh syndon ia u ha u Nailar, 1933. U la shim ia kane ka jinglaitluid ban trei na ka bynta ka jingkyntiew ia ki Harijan, kumno ban kyntiew ia ka ioh ka kot ki nongkyndong bad kumno ban ai ha ki ia ka jingnang jingstad. Ban trei ia kine ki kam, u la mih noh na Ahmedabad bad u la leit shong ha kawei ka nongkyndong, ha Sevagram hamar pdeng jong ka ri India.

Ka long ka nongkyndong ka bajngai na ka sor. Ka long ka shnong ka baduk bad ka ba dang sahdien. Kam don surok kali ba la siang maw ne rong bad kam don Iing dak. Ki briew jong ka, kumba ka long ha kiwei-kiwei ki nongkyndong jong ka ri India, ki long ki baduk ki babiej bad ki bapang. Kum ma ki u im bad trei. U shong ha ka iing phlang kaba tang shikamra. U thiah khlem musari namar bun ki nongkyndong kim lah bor ban thied tang ia ka musari ruh.

Ha kane ka nongkyndong, u hikai ia ki briew kumno ban leh khuid, ban bam ia ki jingbam kiban tei bad iarap ia ka jingkoit jingkhiah. U iarap ruh ia ki ha kaba sumar haba ki ioh pang malaria lane khie-shoh, ki jingpang kiba jur bha ha nongkyndong. Ia lade hi ruh u la ioh malaria hangne. Ban kyntiew ia ka ioh ka kot, u hikai ia ki ba

kin thain hi ia ki jain ki nep, bad ban trei ia ki kam kiba bun kiba ju don ha nongkyndong. Um pynshlur ban pyndonkam da ki kor ki bor namar ka pynduh kam ia kiba bun.

Ha kawei ka jingialang paidbah u iohi ba ki Harijan ki iashong shilynnong tang para ma ki hi; kim shym iashong khleh bad kiwei kiwei pat ki para-nongIndia. Kane ka jingiohi ka pynwit bad ka pynsngewsih ia u Gandhi. U leit sha ba shong ma ki bad napdeng jong ki, u ieng ban kren ia ka jingialang.

Ban ioh ia ka lad ban trei laitluid kat kum ki jingthmu jong u, u la risain noh ruh na ka seng Congress ha u Naiwieng, 1934. Hynrei ki rangbah Congress kim lah ban ioh ia u; sha u ki wan borabor ban wad ia ki jingai buit ai bor jong u.

---

15. "Mih noh na India"

Ka jingkhie jong ka Thma Bah Ba-ar ha ka snem 1939 ka la wahrah ki jingkylla ha ka ri India. U Gandhi u la wan mih pat ha ka rynsan jong ka sain pyrthei jong ka ri.

Ha kane ka thma, ym kum ha ka banyngkong, u Gandhi um shym tyrwa jingiarap shuh ia ka Sorkar Bilat. Ka jingpyrkhat jong u ruh ka la nang kylla na ka por sha ka por. Mynta, u sngew ba ka thma ka long ka basniew bad kaei-kaei ka babha kan nym mih na ka. U ong ruh ba lada u nongshun u wan, dei ban ialeh ia u da ka bor mynsiem khlem ktah kti.

Ka thma ka la nang pur. Ka India hi ruh ka la don ha ka jingsyier da ka jingtur u Japan. Ha ka por kaba kum kane, ka la don ka jingpyrkhat jong ki babun ki nongialam ka ri India, kum ki jong u Subhash Chandra Bose, ba dei ban shim kabu haba ka Sorkar Bilat ka don ha

ka khim. Hynrei u Gandhi u la pyrshah bad u ong, "ngim wad jinglaitluid na ka jingjulor jong ka Bilat."

Ha kane ka por, uba bat ia ka kam Myntri Kaungbah ha Bilat u dei u Winston Churchill, u khla-kawait jong ka Thma Bah Ba-ar, uba la wanlam ia ka jingjop jong ka Bilat. U long u briew u baeh bad uba pyrshah ia ka jingdawa laitluid jong ki nongIndia. Um ju sngewtynnat ia u Gandhi bad u la kren bein ia u shisien da kaba khot ia u, "u pukir lymboit lymbiang". Wat la katta, u itieng ia ka bor kaba u Gandhi u don. Kumta ha khmat jong ka jingma jong ka thma, um banse ban phah sha India ia u nongmih khmat jong u, u Sir Stafford Cripps, ban wad ia ki lad ki lynti ban pynhun ia ka jingdawa jong ki nong-India.

Ha ka jingwan jong u, u Sir Stafford Cripps u shem ia ka India kaba don hapdeng jong ki kynhun ki bapher bad ki jingdawa ki bapher. Ka seng Congress ka dawa ia ka jinglong kawei jong ka ri India kaban kynthup ruh ia ka Pakistan mynta; hynrei ka seng Muslim Leaque pat hapoh ka jingialam u Mohammed Ali Jinah ka dawa ia ka ri laitluid na ka bynta ki Muslim; bad ki Syiem ruh ki don la la ki jingdawa bakyrpang jong ki. Hapdeng kine ki jing-dawa bapher, u shem ba um lah ban leh eiei ruh.

Ka jingbym lah leh eiei u Sir Stafford Cripps ka la pynpyrkhat ia u Gandhi. Ka la shat ha ka jingmut jong u ba ka lad ka long satang lada ki Phareng hi kin mih noh na India, bad ai ba ki nongIndia para-ma ki hi kin iapynbeit ia ka lawei jong ki.

Kane ka jingpyrkhat ka la bat bad ka la ktik ia u Gandhi. Kumta u la buh ha khmat ka seng Congress ia ka jingtyrwa ba ka dei ban dawa ba ki Phareng ki dei ban mih noh na India. Ka seng Congress ruh ka la kubur ia kane ka jingtyrwa ha ka rai jong ka ha ka 8 tarik jong u Nailar, 1942. Tang shu bna ia kane ka rai, u paidbah jong ka ri u la khie im bad u la khih biang ir-ly-ir. Hynrei ka la pynshah kem pat ia u Gandhi bad ia kiwei pat ki nong-

ıalam, bad la buh ia u ha Agha Khan Palace, ha Poona, lem bad ka Kasturbai.

Ka jingkem ia u Gandhi bad ia kiwei pat ki nongialam ka la nang pynkhih ia u paidbah. La mih ki jingkulmar ha ki bynta ki babun ka ri India. U paidbah u la ialeh ban pynsangeh ia ka jingtrei kam ka Sorkar da kaba pynsniew ia ki lain rel, ki sainar ilektrik bad ka jingthang ia ki iing ki sem.

Na ka bynta kine ki jingleh kulmar baroh, ka Sorkar ka la tei pop ha u Gandhi. U Gandhi u la sngewsih jur ia kane ka jingshah kynnoh namar um shym hikai ne pynshit ıa u paidbah ban leh kulmar. Ha ka jingshisha u la ju ialeh borobor ban hikai bad pynlong ia u paidbah ban long kiba jai-jai.

Nalor kane ka jingshah kynnoh, u la dei ban dih sa ia kawei pat ka khuri kaba kham kthang shuh-shuh. U Mahadev Desai, u Secretary jong u, uba la bud ia u ha kti ha kjat bad ia uba, u la ieit kum ia la u khun, u la shah kem bad la set lang ia u ha kajuh ka kut. Une, hadien hynriew sngi jong ka jingshah kem jong u, u khlad noh kyndit ha kane ka kut. Ka jingkhlad noh jong une u nongtrei bahok, ka la long ka jingduh bad ka jingsngewsih ka bakhraw ia u Gandhi.

La thang ia u Mahadev Desai ha phyllaw jong ka kut hi. Man ka step u Gandhi un leit buh syntiew ha ka jaka ba la thang ia u bad un phah ia kiwei pat ban nang rwai ia ki jingrwai niam khamtam, ia kawei pat ka jingrwai Kristan, "When I survey the wondrous cross" kaba kren shaphang ka jinglen lade. U Dr. H. Lyngdoh u la buh ia kane ka jingrwai ha ka Khasi:

"Haba pyrkhat ia ka diengphna
Ha kaba iap u Syiem ka bneng;
La spah nga khein khyndew thala,
Nga iuh roit ruh la jingsngewmeng.

Wat ai, Ah Blei, ngan sngew sarong
  Lait tang ha ka jingiap U Trai;
Jingpah pyrthei ia nga ba ıong
  Ha snam jong u jingknia ngan ai.

"Khmih, ieit bad khuslai iatuid lang
  Na khlieh jong u, na kti na kjat;
Ju shem ba kine ki iaid lang,
  Ne da u shiah ba thain pansngiat?

"Lada pyrthei lut jong nga dei,
  Tang jingainguh ba rit kan long;
Jingieit phylla ba maian Blei,
  Dawa jingim jong nga baroh."

Ha ka jingiadei bad katei ka jingshah kynnoh, u Gandhi u la thoh bunsien sha u Vice-Roy, u Linlithgow, ban pyrshah ia ka jingkynnoh jong u. Hynrei um shym ioh ia ka jubab kaba pynhun ia u. Haba um shym sngew hun satia ia ka jubab u Vice-Roy u la pynshitom ia lade da kaba shah jingit 21 sngi ia kaba u la sdang ruh naduh ka 10 tarik u Rymphang 1943.

Ka jingsngewsih na ka jingshah kynnoh ha u Vice-Roy bad na ka jingkhlad noh u Mahadev Desai kam pat da jah bha, la wan pat sa kawei ka jingjia kaba kham pynsngewsih ia u. Ha kane ka kut ka Kasturbai ka la kem pang ha u Nohprah, 1943 bad tang ha ka 22 tarik u Rymphang jong ka snem kaba bud, ka khlad noh ha ki kti jong u lok jong ka hi. Kane ka la pynkut ia ka jingim baiai-neh jong ki kaba ki la im lyngba bun ki raieh raidam, ka um bad ka ding, kaba la neh haduh 62 snem.

Ym slem hadien kane, u Gandhi ruh ia lade u ioh pang malaria ha kane ka kut hi. Ka Sorkar namar ba ka tieng ioh ba ma u ruh un iap hapoh ka kut, ka ka pyllait noh ia u ha ka 6 tatrik u Jymmang, 1944

U Gandhi u la pyrshang pat ban wanrah ia ka jingiasngewthuh jingmut hapdeng ka seng Congress bad ka Sor-

kar. U la thoh sha u Churchill, hynrei um shym patiaw satia. U la pyrshang ruh ban wanrah ia ka jingiasngewthuh jingmut hapdeng ka Congress bad ka Muslim League, hynrei um shym lah satia.

---

16. U nongpyniasuk

Ka thma ka la kut bad ki Phareng ki la jop. Ha kajuh ka por ka la don pat ka jingkylla ha ki nongsynshar ha Bilat. Wat la u Winston Churchill u la wanrah ia ka jingjop jong ka Bilat ha ka thma, hynrei um shym la ioh shuh ban long u Myntri Rangbah. Ha ka jaka jong u la wan u Clement Atlee jong ka Labour Party. Une u Myntri Rangbah bathymmai haba u tang shu shim ia ka kam, u la pynbna ban pynkloi ia ka jingai synshar hi ha ki nongIndia. Da kane ka jingthmu, u la phah ha u bnai Lber 1946 ia ki Myntri heh duh jong u kiba kynthup ruh ia u Sir Stafford Cripps ban wan sha India ban iakren biang bad ki nongialam jong ka.

Kitei ki nongmih khmat jong ka Sorkar Bilat ki shem ia kijuh ki mawjynthut kiba ieng ha ka lynti jong ki. Ki Muslim hapoh ka jingialam u Jinnah, ki iai-ban ia ka jingdawa ban ioh la ka hima laitluid bakyrpang. Kim kwah ban hap hapoh kawei ka India ha kaba ki Hindu kin long ki bun-paid.

Ka jingiapher jingmut hapdeng ki nongialam jong ka ri India ka la pynlong ia ka Sorkar ba kan wanrah noh da lade hi ia ka plan kaba ka ibit. Kumta ha ka 16 tarik jong u bnai Jymmang, kitei ki kynhun Myntri ki la pynbna ban thung ia ka Sorkar trai-ri bashipor katba ym pat lah khot ia ka Dorbar Thaw Riti-synshar. Ban pynlong kam ia kane ka jingthmu, u Vice-Roy u la khot ia u Nehru, kum u nongialam jong ka Parti ba kham bun paid, ban pynlong Sorkar trai-ri. Shisyndon u Jinnah, kum ka ding ba khaleh, u ieng ban pyrshah bad u khot ia ki paid Muslim ban pynlong ia ka sngi leh-noh ha ka 16 tarik u Nailar.

Kane ka jingleh u Jinnah ka la pynbthei pat ia ka jingiakhih markynti hapdeng ki Muslim bad ki Hindu. La mih ka jingkulmar, jingiashoh, jingialute bad jingiapyniap bashyrkhei. Ha ka nongbah Calcutta palat 5 hajar ngut ki briew ki la iap bad bun bah ki la mynsaw. Kaba kham sngew shyrkhei ia kane ka la jia ha Noakhali, ha Bengal Mihngi ha kaba ki Muslim babun paid ki la lehbein sat ia ki Hindu barit paid.

Kine ki khubor jong ka jingialeh markynti hapdeng ki Muslim bad ki Hindu ki la wan sha u Gandhi haba u dang don ha Ashram jong u, ha Sevagram. Ka jingpyrkhat kaba wan ha u ha kane ka por ka long ban leit sha kitei ki jaka ban pyrshang ban wanrah pat ia ka jingiashong suk shong sain.

Shisyndon u la mih ban leit sha Calcutta Hynrei kat ba u dang don hangne, u la ioh pat ia ka khubor jong ka jingshoh, jinglute bad jingpyniap kylliang ba kham shyrkhei jong ki Hindu bun paid ia ki Muslim rit paid ha Bihar. Ban pynjem bad pynthanda ia kane ka kput kylliang jong ki Hindu ha Bihar, u Gandhi u la pynbna ba un shah jingit da kaba bam duna katba lah bad lada kata kam pynsangeh ia ka jingleh kulmar jong ki, un shah jingit haduh ban da iap!

Kumta bad ka bam shiteng kpoh u mih ban leit sha ka them jong ka Noakhali. Ka long ka lynti ka bajngai, ka ba shitom bad kaba ma. Ha kaba bun jong ka jingleit jong u, u hap leit da ka kjat namar bym lait kali. Tengteng u hap ban jam ia ki wah da kaba iaid halor ki siej ba la shu pun na shiliang sha shiliang. Haba lap ka miet, u sah miet bad u bam u dih ha kano-kano ka iing u nongrep uba kloi ban khot sngewbha ia u.

Ha lynti katba u dang iaid u lah ban iohi ia ki iing ki sem ba la shah pynjot pynpra. U iohi ruh ia ki met iap kiba thiah lyngkrang ha madan bad ha lynti syngkien.

Na ka bynta ka kam jong ka jingpyniasuk, u la sah ha kawei ka iing rit ha kawei ka nongkyndong. Nangne u

trei ia ka kam jong u. Mynsngi u iaid ban peit bad iakynduh ia ki briew na kawei ka jaka sha kawei pat. Ha kane ka jingiaid jong u, ka poi ka khep ha kaba u dei ban bret noh wat ia ki slipar kiba u phong bad u hap ban iaid noh da ki kjat suda.

Ia la ki jong ki para-jait, ki Hindu, ba la shah leh bein, u ialeh ban pynshngain, ban pynshlur ia ki bad u kyntu ia ki ban siew kylliang da ka babha namar ka ba sniew. Ia ki Muslim pat u kyntu ba kin im lang sah lang bad ki Hindu kum shipara.

Hadien ar bnai jong ka jingtrei jong u hangne, u la leit pat sa sha Bihar. Hangta u la kren pyrshah ia ki Hindu babun paid na ka bynta ka jingleh kylliang jong ki bad u kyntu ia ki ba kin wanrah pat ia ka jingiashong suk shong sain.

---

17. Ka Jinglaitluid

Hapdeng ka jingiapher jingmut ka Congress bad ka Muslim League, bad ka jingbym iashong suk jong ki Hindu bad ki Muslim, ka Sorkar Bilat ka la sheptieng ioh ba ka ri India kan poi sha ka jingkulmar lane ka thma poh-iing para-nongIndia kaban nym lah shuh ban pynbeit. Kumta ka la pynbna ba kan nym pyntud shuh ia ka jingai laitluid ia ka ri India bad ka la phah ia u Vice-Roy bathymmai, u Lord Louis Mountbatten, u khun ksiew jong ka Syiem Victoria, ban pyndep ia kane ká kam.

U Mountbatten u tang shu poi ha India, u phah khot ia u Gandhi uba dang don ha kata ka por ha Bihar. Ha ka jingiakynduh bad u Mountbaten, u Gandhi, da ka jingkylluid mynsiem, u la tyrwa ban khot bad ban shah ia u Jinnah ban pynlong Sorkar bad ba lada um treh, un shah pat ia ka Congress. Hynrei u Mountbatten u iohi ba kane ka jingtyrwa u Gandhi kan nym wanrah ia ki Hindu bad ki Muslim há ka jinglong kawei namar u Jinnah u ieng skhem ha la kajong ka jingdawa. Kaba lah ban leh ka long satang ban phiah ia ka India ha ki ar tylli ki ri balaitluid-ka India bad ka Pakistan.

U Gandhi hi u ban ba lada dei ban phiah ia ka ri India kumtei, dei ban leh ia kata hadien ba la ai shwa ia ka jinglaitluid, hynrei ym ha shwa kata. Ai ba ki Phareng shwa kin mih noh bad ka India ai kan iaid ha la ka lynti jong ka. Hynrei ia kane ka jingai jingmut jong u ym shym la pdiang da u Vice-Roy.

Ka jingbym lah ban pynkohnguh ia u Jinnah ban ialong lang kawei hapoh kawei ka ri, ka la pynlong ia ka seng Congress ba kam banse shuh ban rai la ka rai noh ban pdiang ia ka plan ban phiah ia ka ri. U Gandhi wat lada um mon ia kane, um kwah shuh ban pynthut ia kane ka rai jong ka Congress ioh ka nang pynmih pynban ia ka jingiapait hapdeng jong ka, ha kane ka khyllipmat ha kaba ka donkam eh ia ka jingiatylli. Kumta la plie ia ka khyrdop ba ka India kan wan mih kum ka ri balaitluid kaba la jia ha ka 15 tarik, u Nailar, 1947.

Ha kane ka sngi ka bakhraw, ka la don ka jingleh kmen bad ka jingpyndonburom ha ka nongbah Delhi. Hynrei u Gandhi uba la aiti lut ia ka jingim na ka bynta ka jinglaitluid ka ri, um shym don ha ka nongbah Delhi ha kane ka sngi. U don ha Calcutta ha ka jingialeh ban wanrah ia ka jingshong suk hapdeng ki Hindu bad ki Muslim.

---

18. Ka Jingkhublei Khatduh

Ka jingwan jong ka jinglaitluid kam shym wanrah satia ia ka jingiashong suk shong sain hapdeng ki Hindu bad ki Muslim. Ka la don pynban ka jingkhih bad ka jingialeh markynti hapdeng jong ki ha India bad ha Pakistan ruh kumjuh.

Kane ka la pynshitom jingmut eh ia u Gandhi. Sa shisien pat u la pynbna ba un shah jingit ban pynwan pat ia ka jingiasuk hapdeng kine ki ar kynhun. U la sdang ia kane ha ka 13 tarik u Kyllalyngkot, 1948, ha Birla House, ka iing paki-dulan u Birla, ha Delhi.

Hapoh san sngi, ki nongialam na baroh ar liang ki iasoi ia ka jingkular ban wanrah ia ka jingsuk.

Hynrei don kibym suk ia u Gandhi namar ki kam pyniasuk jong u; bad dei ki para-Hindu jong u hi kiba pun ia kane ka jingsngew bym hun bad ka jingsngew pyrshah. Ki kynnoh ia u ba u la ailad bad iashah eh ia ki Muslim bad ai jaka rieh ruh ia ki ha India, katba ha Pakistan pat, ki Hindu rit paid ki shah lehbein. Kane ka jingpyrshah jong ki ia ki jingleh u Gandhi ka la ialam ia ka jingpyrkhat jong ki shaduh u pud ban shim noh ia ka mynsiem jong une u nongpyniasuk. Ha ka 20 tarik u Kyllalyngkot, 1948, katba u Gandhi u dang kren ha ka jingiaseng duwai ha phyllaw jong kane ka iing paki-dulan, u bom u la bthei kynsan-kynsan katto-katne phut na ba u Gandhi u shong. U Gandhi um shym khih satia bad u bteng ia ka jingkren jong u.

Ka jingthmu jong ka jingpynbthei bom ka long ban pyniap ia u Gandhi; hynrei, kumno-re-kumno ka plan jong kita ki nongpyniap kam shym long kam satia.

Wat la kane ka plan kam shym poi sha ba la thmu, hynrei kiba wad ia ka mynsiem u Gandhi kim shym shongthait ban pyrshang pat. Ha ka 30 tarik jong ujuh u bnai, ha ka por 5 baje janmiet, u Gandhi, da kaba snoh ia lade halor ki tyrpeng jong ki pyrsa ksiew jong u, u mih na la kamra ban leit sha ka phyllaw jong ka jingduwai. U la kham slem khyndiat ha kane ka sien, bad kumta, u la kham iaid stet. Ynda u la poi ha ka phyllaw, u paidbah kumba 500 ngut u la ap lpa bad kiba bun ki iaieng haba u iaid lyngba ia ki. U ruh, kum ka dak jong ka jingpdiang ia ka jingkhublei jong ki, u rah ia la ki kti ba la pynsyndait lang. Hamar kata ka por, u briew uba ikhlain bha u wan mih bluit napdeng u paidbah hi bad u nguh ia u Gandhi kum ban pynpaw ia ka jingburom ia u. Hadien ka jingnguh, u sei artat ia ka pistol kaba u la buhrieh lpa hapoh ka jaket jong u bad u siat artat ia u Gandhi lai kuli ter-ter khlem sangeh. "Ah Blei" u Gandhi u pyrta haba baroh lai tylli ki kuli ki rung sha ka kpoh jong u bad u kyllon artat kram ha shen. Tang san minit hadien, u dkut mynsiem artat.

U Nehru, u Myntri Rangbah banyngkong jong ka India balaitluid haba u ioh ia kane ka khubor, u wan mareh bakbak. Haba u iohi ba u nongialam jong u u la thiah ha ka snam, um lah khlem da iam pait dohnuu kum u khunlung.

Ia u nongpyniap jong u Gandhi, u Nathuram Vinayak, Godse la kem, la set patok bad hadien, la phasi. Lada u Gandhi u dang im, lehse un nym kubur ia kane ka jingleh ka Sorkar.

Ka khubor jong ka jingiap u Gandhi ka la her stet shaid-shaid sha kylleng ka ri India. Shen ka jingkyndit bad ka jingshaiong ka tap lup ia ka ri baroh kawei. Ha ka mied jong kane ka sngi badum, u Nehru u kren sha u paidbah ka ri lyngba ka radio bad kane ka jingkren bapawnam jong u ka iathuh haduh katno ki nongialam bad u paidbah hi ki sngew ia ka jingduh noh ia une u nongialam ka ri. "Ka jingshai ka la jah noh na ka jingim jong ngi," ong u Nehru, "bad ka jingdum suda ka la tap baroh sawdong. Ngam tip aiu ngan iathuh ia phi bad kumno ngan ong ia ka. U nongialam baieit jong ngi, u Bapu, kumba ngi ju khot ieit ia u, uba long ruh u kpa jong ka jaitbynriew, um don shuh. Lehse nga bakla lada nga ong ia kata. La kumno-kumno ngin nym iohi shuh ia u kumba ngi ju iohi ha kine ki bun snem ba la leit. Ngin nym mareh shuh sha u na ka bynta ka jingai buit bad ban wad jingpyntngen na u bad kata ka long ka apot sepsngi, ym tang ia nga hynrei ia ki milian bad ki phew milian ha kane ka ri........."

Ki milian kiba la duh noh ia une u nongialam ki la bud ia ka met iap jong u sha ka jaka thang, ha Rajghat. Tang shu ieng ka ding kir, ki briew ruh ki iam, ki ud bad ki jaw ummat. Ki tip kin nym iohi shuh ia u nongialam baieit jong ki, ia uba ki khot burom u Mahatma.

Ha kaba thoh ia *Uba Ki Khot U Mahatma* la pyndonkam ia kine ki kot harum ;—

1. An Autobiograhy : The Study of My Experiments with Truth.

   —M. K. Gandhi.
2. The Life of Mahatma Gandhi

   —Louis Fischer
3. Gandhi : Warrior of Non-violence.

   —P.D. Tandon and Roland E.Welseley.
4. **Mahatma**

   —D. G. Tendulkar.
5. Gandhi : A Life

   —Krishna Kripalani